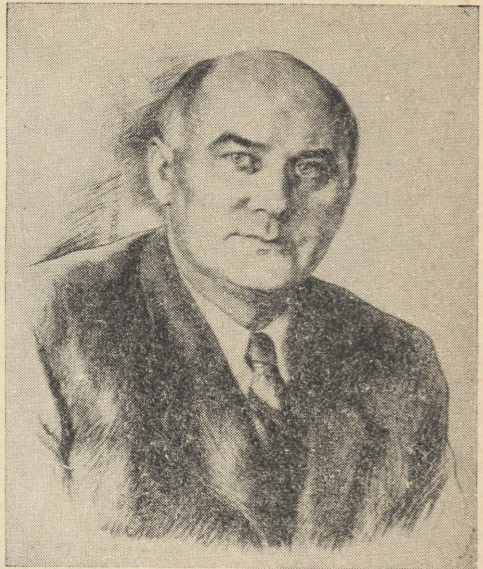

LOOMINGU
RAAMATUKOGU

JOHANNES BARBARUS

Kolm juttu

Nr. 6

1960

A-21082 vi

B130

"LOOMINGU" RAAMATUKOGU

Nr. 6 (118)

1960

))•((

JOHANNES BARBARUS

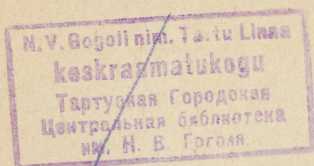
Kolm juttu

N. V. Gogoli nim. Tartu Linn
 Keskraamatukogu (Raamatufond)
Vahetusfond
 Центральная библиотека
 им. Н. В. Гоголя (Перед. фонд)
 Invent. nr. 11703

))•((

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS

TALLINN

Käesoleva aasta algul möödus 70 aastat Johannes Vares-Barbaruse sünnist. J. Vares sündis 12. I. 1890 Viljandimaal Heimtali vallas. Ta õppis Heimtali vallakoolis, Viljandi kihelkonnakoolis ja Pärnu gümnaasiumis; 1910.—1914. aastal õppis ta Kievi ülikoolis arstiteadust ja diendas riigieksamid 1917. aastal. Esimesest maailmasõjast võttis ta osa arstina. Pärast sõja lõppu asus ta Pärnusse ja töötas seal arstina 1939. aastani, kolis siis Tallinna ja jätkas seal arstipraktikat. 1940. aasta juunipöördes astus J. Vares rahvalitsuse etteotsa ja juhtis Eesti arengut nõukogude korrani. Oli 1940. aastast surmani (29. XI 1946. a.) Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks ja samal ajal Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Büroo liige.

J. Barbaruse autorinime all on J. Vares avaldanud luuletuskogud: «Fata Morgana» (1918), «Inimene ja sfinks» (1919), «Katastroofid» (1920), «Vahekorrad» (1922), «Geomeetriline inimene» (1924), «Multiplitseerit inimene» (1927), «Maailm on lahti» (1930), «E. V.-r.» (1932), «Tulipunkt» (1934), «Memento» (1936), «Kalad kuival» (1937), «Üle läve» (1939), «Relvastatud värvid» (1943), «Rindeteedel» (1944), peale selle valikkogud: «Kolmnurk» (1921), «Vastu voolu» (1946) ja «Samm-sammult võidule» (1946). J. Barbaruse luulepärand annab selget tunnistust humanistliku ideelisusega novaatorliku luuletaja jõudmisest sotsialistlikku realismi.

Peale luule on J. Barbaruse sulest ilmunud reisikirju, kirjanduslikke artikleid ning rida fašismivastaseid võitluskirju, samuti kolm novelli (ajakirjas «Looming» 1931. a. nr. 3, 1938. a. nr. 1 ja 1940. a. nr. 6), mis on kirjutatud 1930-ndate aastate alguses. Nendes novellides leiab J. Barbaruse humanistlik ja novaatorlik luuletajakuju tõhusat täiendust. Väljapaistval kohal on neis arstikutse kogemused. Novell «Ametivennad» ei saanud trükkis ilmuda enne, kui kodanlik võim Eestis oli kukutatud. Sellesse novelli on kokku sulatatud 1924. aasta 1. detsembri ülestõusu lämmatamise järel puhkenud terror kui ka kodusõjaaegne terror. Kirjaniku enese seletuste järgi on siia paigutatud sõjaaegse Tallinna komandandi kuju.

Käesolevas väljaandes ilmuvad J. Barbaruse novellid esmakordselt raamatu kujul. Omaaegset keelepruuki on morfoloogia osas mõnevõrra kohandatud tänapäeva nõuetele.

N. ANDRESEN

DIAGNOOS

1

DR. MAGNUS VAHER
Kõnetunnid: 10—12, 3—5.

... Uksekell aga helises sageli enne määratud aega. Uksekell heliseb nii, nagu nupule vajutatakse: jõuetult-haigelt, eluliselt-röömsalt, tarmukalt. Aastate vältel arst Vaher oli harjunud eraldama oma külastajate — juhuslikkude visiteerijate ja patsientide helistamist. Vähe sellest: pisilinnas elades olid ta suhted piasiasjadega otse vaistlikud. Ta arvas isegi võimaliku olevat patsientide helistamisest eeldiagnoosi püstitada, eraldades neurasteenilisi, hüsteerilisi, astmaatilisi, tiisikuselisi, migreenilisi, reumaatilisi ja basedovilisi nupule vajutamisi. Mitte ainult kriminaalpolitseis ei tunta inimest tema näpust (näpujäljest), vaid iga isiku karakter väljendub selles, kuidas ta uksekella sõrmitseb, mille helin osutub hingeliseks — sisemise mina näpujäljeks. Minu daamid ja härrad! Tähelepanu ja ettevaatust! Uksekellad on reetlikud: nad avastavad teie hüved ja pahed, sooritavad psüühhoanalüüsi, paljastavad teie rahuldamatuid soove, loomulikke ja ebaloomulikke kalduvusi, kirgi — auahnust, ihnsust, kadedust, — nad filmivad teie sisemust nägematult, nagu salapolitseiniku vestitasku peidetud automaatpildistaja, salafoto teie välimuse jäädvustab.

*

Arst Vaher ei pidanud seda vaistlikku helistamise tõlgitsust iseäraliseks andeks või väljapaistvaks omaduseks, sest ta teadis perekondi, kus toakoerad, iseäranis aga lueetilise välimusega buldogid täpselt taipasid, kas ukse taga oma või võõras inimene; penide haistmisest ei võinud siin juttu olla, sest mitme toa vahe-
maa tõttu otsustas looma kõrv, mitte nina. Juhtus aga mõni haige helistamata uksele prantsatama, siis oli seegi nähtus diagnoositav: sarnased patsiendid jätsid honorari tasumata või küsisid raha laenata, sageli vekslile allkirja mangudes või koguni juriidilist nõu anudes. Kõige rohkem kartis arst aga hoovi ja köögi kaudu jutule soovijaid: neil olid sageli kummalised kavatsused, iseäralise tagamõttega plaanid, ja tasuks tõid nad haisvasse nartsu pakitud hapustunud võid, mis oli poolenisti segatud margariiniga, vahel aga ka kõlbmatuid mune, millel hauduja kana asjata kolm nädalat higistanud. Paremalt juhul otsiti käekorvist ajalehepaberisse rullitud meepurk: see pidi juba määrima ja võidma kivistunud südant. Sageli lõpetasid sarnased tagauksemehed jutu järsu küsimusega: «Kas teil siin peldikut ka käepärast on?» Ja kui nad lahkusid, siis oli istmelaud üle ujutatud või muidu reostatud, ise-

ärانىs siis, kui nende utoopilistele kavatsustele mingisugust arstiabi ega nõu anda ei võidud.

*

— «Minge avage kohe uks, helistaja on arvatavasti raske südamehaige,» lausus arst Vaher vahel oma teenijale, ja öösiti äratajale-kojukutsujale vastu minnes küsis ta enne kohmetanud-kohkunud inimese sõnavõttu: «On's vereköhimine haigel õige tugev?» — mis esile kutsus hämmastuse ja imetluse. Haigele lähedase inimese kaasteadvus kandus seega elektrilainetusse — uksekella haamri sibamisse. Ainult kord eksis meie Magnus, kui ta ilma järele pärimata sööstis haige manu, kellel arvas kindlasti olevat ägedaloomulise ussjupipõletiku (appendicitis acuta), ent saabudes leidis eest tuhuhoogudes viskleva, jumalat appi karjuva sünnitaja, kes oli rebinud katki pluusi ja särgi; jõllitades silmi ja püüdes kätega arsti kuuehõlmu, vingerdas voodist põrandale ja anus: «Aidake mind, aidake, ma suren!» See asjaolu hämmastas ja pahandas arsti eriliselt, sest sel alal ei olnud tal üldse vilumust ja kogemusi. Üleni higisena lahkus ta peale õnnelikku mahasaamist ja hädaabi andmist. Et laps poisiks osutus, siis on ema hiljem teistelegi rasedaile soovitanud: «Kutsuge dr. Vaher, siis sünnib teilgi poeg! Küll ta tuleb, kui palute.» Sellise enda eksimuse lohutuseks luges arst asjaolu, et visiit oli järgnenud telefonikutsele, sest ei või kuidagi kõrvutada ja võrrelda siirast, avameelset uksekella telefoniaparaadi võltshingelise helistajaga. Võime kindlasti rõhutada, et viimane on see viimane kõlbeliselt langenud ja ebamoraalne olevus, kõigi pettuste, sohikõnede, abielurikkumiste + muude mahhinatsioonide teostaja. Nende mehaaniliste vaheltsobitajate ja kupeldajate kaudu levineb patt nagu gaasilaine — neil puudub sündsustunne, südametunnistus, need on kinnimakstud tegurid, ja keskjaama preili kuulaja kõrv ei suuda sordiinutada telefonikellade pidevat jultumust, häbematust, kõigi pühaduste porri tallamist, kõige äraandlikumat signaliseerimist, reetlikku kutsumist, mis kestab hommikust õhtuni, hilisõõni erakortereist ja automaatkõnepunkttest. Telefonitraadid värisevad ja häälitsevad neist saladusist, mis nad edasi annavad; nendes undavad sajad tuksuvad südamed elektronide verelibledega ja hõõgub kirk sugupooltevahelises pinges. Eros! Eros! Telefonipostid on tummad kaasteadjad: nad on alati raskeis mõtteis ilma elu ja selle saladuste pärast.

2

Inimesi poetus ooteruumi: noored julgemalt, uljalt, vanemad ujedalt, kartlikult, hiilides ettevaatlikult, astudes nagu pimesi, et pugea rohkem varjatud nurka asetatud toolile. Mõni ähkipuhkiv vanake või kortsudesse uppunud võbisev tudike kobis koridori, sinna ootama jäädes, kuni mõni järeltulija ta ühes edasi astuma sundis, kerge müksuga sisse tõukas. Aastate vältel dr. Vaher oli nentinud ja märkinud kummalisi üksikasju, seletamatuid ühtesattuvusi ja iseäralisusi: mõnel hommikul täitis ooteruumi ainult naistepere, teisel — ainult mehed, kolmandal aga ka-
jas lastekisa kontserdisaali fortissimona, ja mööda emade põlvi voolasid pisurite pissingud, soosikute soringud. Läpistanud lapse-

toalehk ja uriinihõng hõljus siis tubades, kleepudes seintele ja riitele. Öhtuti, tööpäeva lõppedes, haigeid tähestiku järgi liigitades, leidis ta sageli, et domineerisid teatud algtähega perekonnanimed: oli päevi, kus enamik patsiente tuli mahutada võrdlemisi haruldasse A või B lahtrisse, ja siis puudusid nimed ülisagedasti K & P-ga, sest suurem jagu, lõviosa eesti rahvast kuulub K. P-sse (ärge arvake — kommunistlikku parteisse!), väiksem kiht S. R-i (ärge arvake — sotsial-revolutsionääride erakonda!) või M. L-i (ärge arvake — maaliitu!). Ühel päeval leidis kolm Z tähe omanikku (neist küll üks lätlane!), ja rohkem neid aasta jooksul ei lisandunudki. See seeriade vaheldus ja järjekindlus mõjus vahel häirivalt, sest kordumine tüütab, väsitab nagu Tayloriga süsteemi järgi töötamine. Parem polnud olukord ka diagnooside suhtelise liigitusega: sõltumata aastaajast, õhustiku mõjutisist, esinesid haigusedki sarjas: kolm vähktõbist ühel päeval, et siis kuude viisi puhata selle saatusliku pahe nentimisest, kaks morbus Basedovi juhtu üle hulga aja — mõlemad kilpnäärme identsete muudatustega ja sarnlevate tõvetunnustega, lisaks kolm tabes dorsalise evijat. Muide nii haruldane morbus Addisonii (pronksnahksus), mida aastate vältel asjata oodatud, hämmastas ilmumiseega kahes eksemplaris, rääkimata noist korduvusist, mis kuidagi seotud aastaajaga. Oli päevi: kopsupõletikulisi, pleuriidilisi, kollatõvelisi, angiinilisi, reumaatilisi, migreenilisi, neurasteenilisi, diarrhoelisi, diabeedilisi, podagralisi, neerupõletikulisi, maohaavandilisi, põiekatarrilisi jne. Ööd ei taandunud päevade järjekindluse ees — nad kujunesid diagnoosilt: apoplektilisiks (ajurabanduslikeks), epileptilisiks (langetõveseiks), hemooptõelisiks (verekõhimine), ussjupiõletikulisiks, neerukivilisteks, astmaatilisiks jne. Ühel ööl tuli kolm korda tõusta, et luumurdeid kohendada ja paigale panna, teisel ööl kiirustati arsti maratonile, et abi anda järsu südame-nõrkuse puhul, ent mõlemad haiged olid enne saabumist surnud — jäi vaid üle nentida tõika-paratamatust; kolmandal ööl oli tegemist väga sarnaste hemipleegia (ühepoolne halvatus) juhtudega, ja siis möödus nädalaid ilma öötööta, kuni seeria polnud jõudnud lahendusstaadiumi. «Noorkuu toob üllatusi,» lausus unine teenija öösiti ust avades ja haigeid oodata paludes. Oli eksijate haigete päevi, kus ilmus ooteruumi abisoovijaid hoopis võõralt alalt — maanoorukesi abordipalvetega ja linnadaamikesi õhvikluse muredega. Viimaste soovid sigimatuse suhtes olid sageli läbipaistvad, ja kui meie Magnus rahulikult lausus: «Armuline proua, ma ei ole sel alal eriteadlane,» siis vihastas patsient raevukalt, nippis siit, näppis sealt, kuni purskas nutma etteheitva tooniga: «Mis mees te siis olete! Minu mees ei ole ka kahjuks eriteadlane.» Arsti eetika rippus sageli küll jõhvi, küll juuksekarva, küll ämblikuvõrgu otsas, aga ometi ei rebenenud esimene, teine ega kolmas. Näete, kui raskekaalulised asjad hõljuvad hapral niidikesel meie moraalikuristikku kohal! ...

*

Tänane ootajaskond oli segipoolne, rahvuseltki mitmekesine: istusid kõhnad tütarlapsed vistrikulise näoga, häbeliku pilguga, vesteldes kahekesi saksa keeles; konutas vesisilmaline tudike oma meheraugaga, rõgistas säärsaapais talumees, lirtsatades sülg selleks määratud topsi ja mööda, põrandale, nohises kalavenelane.

Dr. Vaher ei lasknud end kaua oodata: tõmbas selga valge kitli — selle arsti elukutse lumivalge-jäiga asjalikkuse, nagu muutus tõsiseks, kortsuilmeliseks — olukorra viisakus suunurgis ja liigutusus, käte vahitides mantlivarrukaist kui lumest: nii seisis ta töövalmis. Arstipõll — milline valge ametialane vahemuür ravija ja ravitava vahel — rüü, mis sunnib unustama kõike inimlikku, liiginimlikku: arst peab elust ja surmastki üle olema! Mis teeb meie Magnus? Ta avab ukse, tervitab kaine kummardusega kõiki ja lausub: «Kelle järjekord, palun!» Jälle algab monotoonne päevakord, mingisugune sorteerimine, sarjamine, seeriatesse sulgemine — A. B. C. D-lahtrisse või diagnooside rubriiki või koguni taevariiki (õndsad on usklikud!). Jälle algab puhang haigete halinaid, voolav kosk ebamääraseid kaebeid ja kurtmeid, millisest veest õngitseja pingega — korgile fikseeritud tähelepanuga vaja välja tõmmata nägematu kala: haiguse nimi, diagnoos. Mis teeb meie Magnus? Arstihaamriga tängib ta rähnina vastu plessimeetrit kokkuvajunud, sarrana laskunud kontnahksele rinnakastile, otsides neid õnsusi, mida koputav linnunokki leiab näbrastanud-siidunud puutüves, pehkinud haabade sisemikus. Need värisevad puud ongi tiisikerid meie metsade sanatooriumis, nad on haiged lehtede palavikulises värinas, ja nende ihul-koorel on ööhigi imar lõhn, nende sisemik kubiseb pisikuist ja tõugukesist. Ja siis tuleb roheline või kirju kitliga rähn, koputab nokahaamrikesega — oo jaa! — see kirjukuueline doktor auskulteerib, diagnoosib eksimatult, tegutseb: kops! kops! nokahaamriga ja peitliga vastu haiget tüve — väikese operatsioonivause kaudu kõrvaldab see lindude dr. med. tõvetekitaja, vabastab põdura puu hävitavaist parasiidest. Millal jõuab arstiteadus selleni?

Mis teeb meie Magnus? Diagnoosi püstitamiseks laskub uuri-vate pilkude noodaga vastasistuva patsiendi lootvaltvesiseisse silmisse, heidab käteahingu ja sõrmede västra sügavale haige sisikonda, sukeldub läbi kõhunaha korisevate soolikate keerdudesse, palpeerib maksa, põrna, kobab ussjuppi, neerude piirkonda, pöörab üht ja teist külge — nagu gloobusel, millelt otsitakse mõnda tundmatut saart. Lõppeks laseb arst uuritavat näidata keelt, silmitseb loomulikke avausi, urgitseb mõnes tupetatud sõrmega (esteedid, kus on mu sõrm, tükk mind, küsib ta iseendas?), haistab uriini sama ninaga, millega peab nuusutama lilli... Mis teeb meie Magnus? Ta nuhib haiguse jälgi, eritleb õlgkollase vedeliku keemilisi omadusi, jälgib prooviklaasi värvinguid, reaktiivide varjundeid. Vähemalt nelja meelega andub oma elukutsele. Seisab vahel nii mõnegi mõistatuse ees: fonendoskoop (kuuldetoru) näiliselt tervel südamel, kraadiklaas palavikuta kaenlaaugus, silm analüüsi katseklasil, — seisab nagu sfinks iseenda ees, eneseltki oodates vastust. Vahel laskub ta ämblikuna kõrgelt teaduse seisukohalt alla intuiitivse vaatluse valda, maandub rebeneda ähvardaval aju võrkniidil alateadvuse asumaile, et vaistlikult lahendada keerdküsimusi, eritleda sisikonna saladusi kaudu organismi valgustatud akende, mille ette aga asetatud läbipaistmatud kardinad.

Mitte alati ei saa mõelda — alt üles või läbistavalt perpendikulaarselt, vahel on vajalik vastuoksa vaadelda ja tunnetada: ülevalt alla, kaldjoones riivates tõdede pinda, sest diagnooski on tõde, mida tuleb otsida ja mida raske leida. Ent vahel

osutub ebatõde tõeks ja siis vihkad tavalist šablooni selle otsinguis. Vahel dr. Vaher unistas olematust esmakordsest haigusest, mille kulg oleks entusiasmi & optimismi hästav, rõõmu provotseeriv; ta imestas batsillide fantaasiaahtrust ja negatiivset mõju organismile; miks pidid pisilaste toksiidid ainult masendavalt mõjuma haige hingeelule ja ajutegevusele? Miks ei võinud nad produtseerida hašiši-, alkoholi-, opiumisarnaseid mürke? Millisel batsillide ristsugutusel võiks söötmel avastada eufooriapiisilase, elurõõmu vibriooni, ülemeelikuse spirohedei? Küll näis, dr. Vaher isegi veendus rohkem ja rohkem tiisikusbatsillide vitaliteeti & optimismi tõstvas toimes, nende seksuaalsust paisutavas sisenõristuses, toksiinide potentsi lennutavas mõjus; ka pidi ta uskuma süüfilisspirohedei (spirochaeta pallida) mõjju mõttesuunda, selle ulatuse suhteski, pidi tunnustama selle spiraali kujutlusi virgutavat sisemist jõudu, pidi austama teistesse, pisikuisegi peidetud tarmu, elueliksiirilist energiat. Ka võis meie Magnus nentida haigusi tekitavate mikroorganismide individuaalset arengut, nende toksiinide & endotoksiinide varieeruvat võimet ja toimet, nende iseäralist andekust mõnel juhul. Mäletas hästi veel ühe patsiendi — kõrgepalavikulise viuldaja — ilmekat fraasi: «Ah, jätke mulle mu palavik, h-ra dr.! Mul on nii hea, nii hea: ma mängin te kuulete? Ma mängin ilma viulita — kuulete? Teie pulbrid asetavad sordiini mu meeltele, jätke, palun, jätke mulle mu palavik!» Millise toksiini puhanguna libises see lause, millisest endotoksiinist virgutatuna tärkas ajurakukesis mainitud mõte? Tundus mõrvana hävitada heldimuslikku iseendas-põlemist, mis valgustas meeli sisemise kumaga — joovastusega. Mäletas selgesti veel omi peirimusi ja mõtteleennutusi, lummutuslikult intensiivseid elamusi ühel gripitaudiaegsel haigustusel, kus ta enese temperatuur küündis 41,8°-ni. Millised päikesepaistelised kauged rannad palmide lehvikutega kerkisid horisondile, millised ulgumere kangastused oma otsatusega, suplevate saarte terendused hõljujad ruumis! Kõige selle kohal tiirles naudisklev ja mõnulev vaim fantaasia väljasirutatud tiivuga, planeetidevahelise ulatusega — neljas dimensioon, sirutas käsi, haarmelisi sõrmi hõõguv aist, kobades luuleneitsi pungalisi-puutumatu rindu, janukalt-kirglikult juues ta suudlusist ammendamatu suud. Ent küllalt mõtteleenu mürgitavast sööstist, fantaasia kuutõvelisest rännakust! Välja ebareaalsusest, ülireaalsusest! Ümberringi tuksub reaalne elu, käega kombatav maailm, — on õnnelik see, kes oskab katsuda selle suure organismi pulssi ja tunda eneses maakera tuiksoone amplituudi.

Mis teeb dr. Vaher? Ta hoiab randme lähedalt kaamelt läbi paistvat, külmhigist tütarlapse kätt ja loeb sekundimõõtjale vahetides: üks, kaks, kolm, neli... kolmkümmend... nelikümmend... kaheksakümmend minutis... neli tuhat kaheksasada tunnis. Oo jaa! Süda, see elu lokulööja, kuidas koputab ta igale rakukesele, kuidas litsub ta punast mahla punastava noorukese huultele, süda, see aistilisuse kolmas internatsionaal!

Terve tund — 3600 sekundit — on möödunud patsientide vahel-dudes. Valges mantlis nagu lumemees seisab dr. Vaher taas ava-neval uksele ja kordab: «Kelle järjekord, palun!» Tüsel-dane mehe-tõrike astub nahisedes sisse, tõrjudes mülkstatavaid rõhatusi. Heleda naisehäälega, peagu lapsetiiskandiga sädistab ta omi kae-beid, et piinlik kuulata, kuidas nii jämedast kõrist kõhurääkija piiksuvad, luksudega katkestatud laused välja hüppavad, kodu-jäneselikult rahutute silmade saatel. Punnpõseline, kumerakõhu-line, hermafrodiitliku uduhabemega, nii masindab ta sõnu nagu liiga kiiresti käima pandud grammofon (kus bassbariton lüürili-seks tenoriks moondu!), Oo! Juba istub ta tugitoolis, valge lina ees, liud põlvedel. — «Läbi nina vabalt hingata, neelata!» dik-teerib arst, maosondi sõrmega kurku juhtides, ja juba tunneki mehike, kuidas kummist nastik ikka allapoole, ikka sügavamale roomab, nagu madu — libe ja vastik. See ökkimisega ja ilatse-misega seotud protseduur päästab lahti higinäärmete nõristuse, mööda lõkendavaid põski voolavad nirekesed ja laugudelt langevad pisarate paisveed. Madu aga sisiseb sisikonnas, närib ja niver-dab... Halastame haigele, säästame lugeja! Diagnoos valmib...

— «Kelle järjekord, palun!»... Ujedalt tipsib maamutike past-lasammul lävele ja lähemale. — «Tõin siin härrale midagi,» lausub kaltsulist kompsukest soputades, esemeid lauale ladudes: jussilise pudeli peagu kuldkollakat, kergelt vahutavat neerudenõristust, suure vikskarbi täie väljaheidet, klaaspurgiga kobrutavalt vahust röga. — «Siin ma nüüd siis olen kõik,» lausub ohates ja paberist veel midagi lahti rullides. — «See siin on mu lapselapse oma!» Nende sõnadega paneb lauale vahapaberist vabastatud solkme ja vaatab hõirivalt oma tootmele. Mis teeb meie Magnus? Krimpsu-tab veidi nina, asudes eritlema inimese nii mitmekülgset loomingu-t, Analüüs, see on peagu müsteerium, saladuste dešifreerimine, prooviklaas — sageli ilmutus, kuna šerlokholmslik mikroskoop objektiivide revolvreid juhib otse diagnoosi südamesse. Nagu püssilaskmisel pigistab arst ühe silma kinni ja sihib okulaari joonikut mööda avause kaudu alla preparaadi märklauale, kus haavlitena nähtavale tulevad puikpisilased, jähiisaagina aga vaate-väljas, nagu verekriipsukestena, punakad tiisikusbatsillid. Diag-noos valmib... Kord on see rögas peidus, kord avastub see uriini ja reaktiivi ühtumisel, kord roojas sorimisel. Analüüs on peagu müsteerium! See on diagnoosi Ristija Johannes. Ent see ei ole veel kõik! Juba asetab meie Magnus maamutikese lamapingile, tõstab ta krobelse-paklase särgi ülemale, võpatab veidi, kui lahti lööb lehvikuna kirpude jõuk, et mustade piiskadena kaduda alus-pealisriiete kurdudesse nelja ilmakaare suunas; sõrmede katse-sarved sirutuvad uute otsingute järele. Uriinhõng ja kasimatuse lehk tungivad ninna, valgudes laiaili üle toa aevastama paneva tihedusega, uimastava vängusega...

Nii mööduvad päevad, nii saabuvad õhtud pisilinna spliiniga, nii algavad uuesti hommikud: puhang haigete halinaid, voolav kosk ebamääraseid kaebeid ja kurtmeid, millisest veest õngitseja pingega — korgile fikseeritud tähelepanuga vaja välja tõmmata nägematu kala: haiguse nimi, diagnoos. Ent on päevi, kus kala narrib õngitsejat, näpib ja näpib, kuni viib sööda — ussikese,

jättes palja konksu ridvanöörile. Nii seisis meie Magnus vahel käsi laotades mõne sisehaiguse ristsõnamõistatuse ees, tusaltselt lausudes: «Jaa, teie haigust peab veel jälgima, juurdlema!»...

Sageli oli ta diagnoosi suhtes selgusele jõudmas, ent siin peletas järsk telefonihelin (kusagilt Kikeperast) formeeruva idee, paisates ümber ta alateadvuses kõik loogilisuse tellingud. Siin peab mainima asjaolu, et oli päevi, kus keskjaama preilid otse väsisid ühendamast ühte ja sama abonendi numbrit, kus dr. Vaher ei saanud kuuldetoru riputada, kui uus kaugemaa-abipaluja terve perekonna hädasid traadile lükkis. Need kõnelused sattusid kiuste ühte kõige pingelisema töövajadusega, sageli katkestamatu operatsiooniga, häirides haiget ja arsti lakkamatult alarmeeriva signaaliga, ja siis hiljem rippus aparaat päevade viisi kurtummana, mornina ja süngena seinal: seeria oli läbi. Sarnastel rahupäevadel võis diagnoosimine areneda normaaloludes. Kainena vaagis siis arst pro ja contra, kaalutles haiguse andmeid, süvenedes lamapingil laiali laotatud inimese, ei mehe ega naise, just inimese hinge ja keha kurdudesse, jälgides erilise huviga füüsiliste häirete mörastavat vastukaja hingeelu avaldusis või ümberpöördukt. On haigusi, mis teuvad inimese varajaselt küpseks, elutargaks — nagu ussitanud õunadki valmivad söödavaks ammu enne terveid. Liiga terved inimesed näisid sageli pinnalised, pealiskaudselt ükskõiksed, isegi rumalad, kuna haigete vaimukusel polnud vahel piiri. Paranedes kaotasid nad oma sisemise sädeluse. Sarnased juhud mõjusid masendavalt ja demoraliseerivalt: evides füüsilist heaolu, kaotasid nii mitmed vaimuinimesed oma andekuse. Kas ei oleks inimkond ilma arstideta mitmekesisem, geniaalsem? Sarnased mõtled häirisid vahel etteheitvalt rahu, kõigutades usku valitud elutakse hädavajalikkusse, naeruvääristades kõike seda surmõsidust, millega anduti oma ametialale. Kahtlus sirutas haarmeid, pettumus liigutas kaksesarvi. Kas üldse on vaja ravida kõiki haigusi?! Kas ei ole põdemata jäänud haigus kehale samuti kahjulik kui rahuldamatud soovid (Freudi järgi) hingele? (Võis nentida mõne haiguse värskendavat & reformaatorlikku mõju!) Kas ei ole vägivaldselt katkestatud, enneaegu likvideeritud tõbi samuti organismi pettev ja pärssiv nagu raseduse puhul abordi sooritamine? Kas ei vaja organism mõnda väiksemat haigust, et vabaneda suuremast pahest, nagu näeme seda kunstliku malaaria poogetel (Wagner-Jauregg'i meetod!) lueetiliste tüsistuste puhul! Kas ei tuleks meil veel teisigi haigusi külge pookida? Kas ei kujune arsti elukutse tulevikus vastuoksa — haigusi soetavaks, mitte nende eemaletõrjujaks?

Peale nende ketserlikkude mõtete oli teisigi seiku. mis kõigutatsid usku diagnoosi väärtusse, selle võnkumatusse. Ühel sügispäeval dr. Vaher oli kutse saanud ühes kahe nimeka kolleegiga ilmuda konsilliumile raske südamehaige manu, kelle tervislik seisukord pidi sedavõrd halb olema, et kaugemalt maailmast olid pärale jõudnud arvukad pärijad, oodates kõigile piisavast tombust oma seaduslikku osa. Pajapõhjaltselt sinkja-tsüanootilise näoga, mustikmarjaliste huultega, rohekaskollaste laugudega lamas see hingeldav, hiljuti Ameerikast saabunud meremees voodiltnade lumehanges. — «Mu laevuke jõuab rannale!» lausub haige kustuva pilguga. Ei olnud arstidel vähematki kahtlust, et südamelihase viimne jõud, selle tagavaratormgi oli mõõnamas, otsnemas. Nii siis

istusid punaplüüsilisil toolel ümber ümmarguse sakitatud laua kolm haigusteadlast — norus päi, surma paratamatuses veendunult, kehitades õigu, laotades käsi, lootusetult vangutades päid, sest polnud enam arstimit, mida haigele määrata: kõik oli juba hangitud ja proovitud. Siin lausus dr. Vaher: «Elu meie surijale anda ei saa, anneme temale siis vähemalt viimse päästerõnga — illusiooni, hetkelise illusiooni! Proovime kiindidee kõrvaldamisega istutada usku elujätku, katsume haige vabastada pärssivast surma eelaimusest, mida ümbritsejad pärijad levitavad oma juuresoluga, sammudega, käeviibetega, häälega, pilkudega, näoilmega. Katsume endidki veenda momendiks vastupidises. Lubage, et ma formuleerin!» Püstipäi astusid kõik kolm haige tuppa, ja rõõmsa ilmega üsna rahulikult serveeriti teaduslik vale: «Tänaseni on teie haigus päev-päevalt halvenenud, et jõuda haripunktini praegu, kust kindel paranemine; kriitiline moment on möödunud, oleme selles kõik veendunud. Kõik teie saatuse pärast muretsejad võivad tarbekorral julgesti koju sõita, kuna igasugu kartused on nüüd liigsed. Nüüdsest peale elate teie jälle!» Sel lihtsal sugestioonil polnud rabav mõju ainult ümberolijaisse, vaid kerge naeratus libises üle haige virildunud näo kevadise tuulepuhanguga. Nädal hiljem istus see merekaru tugitoolis, naeratades sõbralikult: «Noh, purjed on küll hiivatud, aga tuult pole ühtegi!» Ta näojume oli küll veel kaamelt hallikas, silmis säras aga paagituluke — usk ellu. Kiindidee surmast tapab, paljud sugereerivad endid enneaegselt surema või varisevad varakult manalasse teiste hüpnosiil.

Ühel puhkepäeval sadamas jalutades ei uskunud dr. Vaher oma silmi: üleni lippudega ehitud, plagudega palistatud välismaalaeava komandosillal seisis džentelmenlik patsient üsna elurõõmsa näoga, vesteldes oma kauge ametivennaga, sellele vahetevahel õlale pat-sutades. Nii ülalt alla vaadates kummutas ta kolme arsti omaaegse diagnoosi täielikult. Ta elas, tänu vaelele, vastupidisele arvamisele, ebadiagnoosile...

4

Dr. Vaher vihkas vahel tõtt ja tõelikkust kui üldnähtut, kui tal-valist šablooni, — vihkas, kuid ometi pidi seda tunnustama igal sammul, pidi kompama fakti, paratamatust, karmi reaalsust igal kõnetunnil. Katsudes eitada tõika — olemasolevat, proovides iseendale valetada, veendus ta sageli, et isegi vaelega end lohutades oli taas rääkinud tõtt, oli avastanud mingisuguse uue, peidetud, võib-olla ligikaudse, relatiivse tõelikkuse... Vihkas vahel süsteemi, kõige reeglipärast kordumist, õõ ja päeva vahelduvat saabumistki, kui nägematul teljel matemaatilise täpsusega toimub maakera pöörang ja planeetide ringmäng: külg villu, teine päikesesse. Süsteem, liikumine, faas! Milline vägivald: rütmimöödetud, täpne, mehhanism vääramatul!

Kera rullib: koit, hommik, keskpäev, õhtu, öö. Sõõr ümber päikese: kevad, suvi, sügis, talv, aasta, kümmik, sajand — kuidas see tüütab! Isegi kalendritõde ei saa inimene tühistada!

Ja igal päeval tekib tume ootus millegi olematu järele, mis uudsusena üllataks puus, taimes, põllulapikeses. Meie hinged on kui tühjad pingid, ootamas istujaid. Ent päevad jalutavad mööda blaseerunult, ükskõikselt, ja nii jääb meie elu tühjaks, nagu pink jalgtees veeres, leppiv juhusliku istmikuga.

Uurige pinkide psühholoogiat enese hinges urgitemise asemel... Dr. Vaher oli tulpinud oma elukutse monotoonsusest, sellest eluketi lükkumisest, kus vahel murdub küll üksik lüli, kuid liikumine ei lakka.

Ja ikka ühes, samas suunas — päri voolu. Ent tänane päev lõpes ootamatu akordiga.

*

Olles lõpetanud kõnetunnid ja sulgenud ukсед, arst Vaher tavalise argipäeva kohaselt oli väljumas koduravil olevate haigete manu, kui uksekell järsku hõirivalt ja minekut häirivalt helises. — «Vist mõni täitsa terve inimene,» naljatas ta avama tõttavale teenijale. Astus sisse sarvprillidega siledanäoline härra, vabandas tülitamise pärast ebaõigel ajal ja palus vaevaks võtta ta tervislikku seisukorda olvata.

— «Palun mind kohelda kui täitsa tervet inimest, sest teie, arstid, olete ju ise täitsa haiged inimesed: teie lähenete igale patsiendile elukutselise eelarvamisega, ametialase kiindideega, teie tembeldate iga abiotsija a priori haigeks, vihastategi, kui diagnoosilised otsingud soovitavaid tagajärgi ei anna,» lausus end lõppeks esitelles: mag. phil. Tulp. — «Häädage, kuidas ise eelistate: tulp (post) või tul'p (lill)!» lisas muheldes. — «Täna teid, härra Tulp-Tul'p, oivalise diagnoosi eest! Teil on õigus: meie, arstid, oleme tõesti haiged inimesed, meie ei mõista elule tervislikult vaadata, meie otsime haiguse sümptome, meie diagnoosime aina,» vastas dr. Vaher siiralt. — «Pealegi on mu praktikas teie diagnoos esimene, kus arst tervisliku seisukorra üle otsustada julgeb!»

*

Kõik tähelepanu on korraks koondatud kuuldetorule, siis koputab arstihaamer linnunokana plessimeetritele, käed laskuvad palpeerimiseks, sooritavad üksikuid analüüse, silmad süüvivad pupillide saladustesse, jälgivad reflekside reeglipärasust, kõiki võimalikke sümptome vaagides, ent kala ei hakka õnge. — «Kahjuks ei saa ma teie kohta seda korrata, mis te arstide kohta suvatsetsite ütelda,» naeratas arst. — «Mulle näib esialgu, et olete täitsa terve, või kui teil põhjusi selles kahelda, siis peaksite alistuma täiendavale järelevaatusele: vereanalüüs, röntgen + teised kliinilised manipulatsioonid vaevalt midagi võiksid lisada meie eeldiagnoosile...» Siin selgus: patsiendi mapp oli ammendamatu kõiksugu analüüside, röntgenogrammest, mis päevumise järjekorras reastatult aina tõendasid mag. Tulba-Tulbi ideaalset tervislikku seisukorda. — «Tunnen end kõigiti terve olevat ja rõõmustan, et arstide perest ainult teie ei ole langenud eelarvamiste ja kiindidee ohvriks. Säilitage see hüveline omadus alatiseks — ärge tembeldage kunagi haigeks terveid inimesi, nagu seda taotlevad teised teie kolleegid!»

*

Peale õhtusööki helises uksekell kramplikult valusalt, nagu oleks seda puudutanud surija. Arst Vaher suundus ise helinale. Hirmunud-kohmetu tütarlaps palus kohe Mere puiesteele ilmuda, kus üürnik järsku ära minestanud, Haaras riistade mapi, enne-

tas tütarlapse ilma pikema pärimiseta, sööstis saadud aadressil küllalt möödutud majja, suundus vanaldase kohmetanud talitaja — korteri perenaise saatel eraldatud tuppa ja jahmatas: see oli härra Tulp — röötsakile vajunud tugitooli, parema käe rippudes üle pideme põrandani, pahemaga kramplikult sarvprille hoides, nagu oleks ta tahtnud neid ninale õrretada — järsku saabunud surma lähedasemaks silmitsemiseks. Suu ammuli, silmad pärani, nagu suurimast imetlusest, üllatusest, nii oli tugev Tulp õrna Tulbina vajunud iseendasse, olematusse. Ei hingamist, ei pulssi, ei ühtki elumärki! Ei mingisuguseid mürgituse tunnuseid, ei muid surmapõhjusi võidud nentida.

Kummalisemaks kujunes olukord, kui lahkamiselgi midagi olulist ei leitud. Võidi ainult oletada südamelöökide järsku lakkamist His'i vihu häire tõttu (?). See tõde, diagnoos oli relatiivne, nagu kõik tõed...

Ka arstide hulgas leidub veidrikke. Olin seda tähendanud juba maailmasõja kestes, pidin selles veendumata veel kord oma praeguses erapraktikas. Muide arsti elukutse on pihhisalikul asjalik ja tõsine, ja vastavalt tegeliku elu karmusele halisemiste ja pisaratega hommikust õhtuni muutub iga eriala esindaja kaebuste akumulaatoriks ja masenduse piksevardaks. — «Arstiteadus on karm distsipliin,» armastas rõhutada üks mu kolleegidest, kui ta diagnoosiga oli eksinud. Ent tõsiste asjadega ei naljatata. Soliidse ja usaldustäratava näoga pead sa kandma arstisaladuse, õigemini haigete saladuste või kutsesaladuse rasket koormat, otse katoliikliku kainusega pead vaikima kõigest, mis teiste elukutsete juures klatšiaineks kujuneb. Jah! arstiteadus on karm distsipliin...

Minu elukutse tegevusalaks valitud pisilinna kolleegide killas leidis küllalt mitmekülgseid ja mitmepalgelisi inimesi, kes äärmise tõsidusega suhtusid inimeste saatusesse, kes kohusetruult täitsid oma missiooni, riskides enese ja oma perekonna eluga. Oli küllalt ka neid, kellel oma eriala kõrval ei puudunud huvi nii mõnegi kõrvalharrastuse ja tegevuse vastu, isegi mõne kõrgema vaimuspordi viljelemisel. Selles kiiresti kasvanud kolmekümneliikmelises ametivendade peres leidis muusikuid, poliitikuid, teatritegelasi, rääkimata õilsatest seltskonnategelastest, küll ausammaste-moõumentide püstitamise alal, küll ärkamisaja vaimude väljakutsumise kunstis, küll rahvus- ja rahvaliikumise organiseerimisel. Oli ka neid, kes istusid aktsionäridena mitmesugustes aktsiaseltsides, pankades, muheleva näoga dividende vastu võttes ja habemesse naerdes, isegi kui viimast ei olnud. Mõned katsetasid äriajal, kord pankroti kuristikku kohal hõljudes, kord sissetulekute haljal oksal mõnuledes. Et mu kodulinn asetses merekaldal, siis leidis uljaid viikingite järglasi, kes siirdusid laevanduse kaugete randade hädaohtlikule teele, milline üritus ähvardas lõppeda kohutava krahhiga, sest asjatundjad on võhikutest ikka olnud targemad ja kavalamad. Ainult optimistlik huumor päästis nii mõnegi, kui järsku selgus, et ehitusel olev laev on siiski sõidukõlvuline, ning kui isegi veovõimalused olid sõdade ja kodusõdade tõttu paranenud. Tõsise ja karmi elukutse juures leidis neidki, kes olid peagu eriteadlasteks anekdootide ja pikantsete juttude vestmises, millised intiimsed keskustelud sageli asendasid retseptigi. Oli vaikkeid erakuid, kes tegelesid oma isikliku heaoluga ja koduste hüvedega, uurides süsivesikute (s. o. suhkru) kahjulikkust oma perekonna tervisele, või puhusid hilisõhtul flööti, õrnutsesid viiuliga, unistasid klaveril või sattusid hasarti harmoonikal. Eriti musikaalsed olid saksa kolleegid, kes moodustasid kammermuusika rühma, mille pisarateni liigutavad «liedid» sageli ulatusid kõnniteedel jalutajate südameteni. Härdaks muutus ka nurka visatud ja tiibklaveril Hitleriga asendatud Bismarck, kuulates muistse isamaa klassikalisi helindeid,

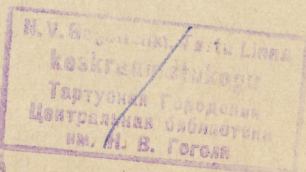
Juudi kolleegid sellevastu olid kahekordselt korralikud rahvuslased ja head isamaalased, mis neid sugugi ei takistanud olemast kosmopoliidid, fašismivastased internatsionalistid. Ei või isegi kinnitada, et nad rohkem mammonaorjad oleksid olnud kui teised ametivennad. Võis koguni nentida, et nende hulgas ei puudunud pillajad, kes armastasid lõbu pärast, toitu maitse pärast, mugavust mugavuse pärast. Hommikuti võis neid koos abikaasadega turul näha sisseoste tegemas, et siis täis korvidega kodu poole sammuda. Need kandamid sisaldasid paremiku, mis meie viletsal turul üldse leidus: pehmemad kanapojad, rasvasemad haned, valitumad kalad, kallimad kalkunid, meeldivamad metslinnud ja muud nooblimad artiklid. See lukulluslik, luksuslik valik tekitas teistes ostjates sageli hämmastust ja kadedust, eriti taimetoitlastes, kes aedvilja, seente, munade ja piimasaaduste varal vegeteerisid. Et mu kolleegid peale ühe kõik alles elavad, siis võin ma nendest ainult head rääkida, kuna peale surma ei saagi kellestki halba pajatada, sest surnuid ülistatakse ikka. Võib-olla nii mõnigi neist osutub ausambavääriliseks loorberitekandjaks mõnel kodulinna avalikul platsil. Õnnelikul kombel on mu kodulinn platside ehk väljakute poolest rikas, mille tõttu pole karta ausammaste kriisi ja monumentide ruumipuudust, isegi kui kõik väljaspool kodulinna sündinud sangarid siin kivisse raiutuina peaksid seisma. Minu ametivendade vastastikune läbisaamine oli kaugel vanast kulunud fraasist: homo homini lupus est, medicus medicus — lupissime! Ei! huntide ulgumist ja üksteise väljasöömist ei tulnud meie juures ette, kuigi katsuti vahel sõbrameheliikult nõõgata ja jalga taha panna, milline nähtus hoopis kadus arstide koja rajamisega ja *Codex deontologicus medicorum*'i maksmapanekuga. See elukutselise moraali fikseerimine ja ununud seaduste taaskõhtivusele upitamine avaldas kohutavat kasvatuslikku mõju. See rippus Damoklese mõõgana kõikide ametivendade pea kohal, sest selles koodeksis leidus isegi selline nec-plus-ultra-nõue: «... selleks arst mitte ainult ei täida täpselt vastava normistiku nõudeid, vaid — pidades silmas taotletavat eesmärki — püüab vajaduse korral teha rohkem, kui seadus temalt otseselt nõuab.» Muidugi, inimene võib ikka rohkem, kui ta teeb, kuigi seda valemist võib vahel ka ümberpöörduvalt tõlgitseda. Viimase võimaluse pidurdamiseks rääkis paragrahv 15 selget keelt: «... arstil on keelatud toimingud, mis ei ole teaduslikult küllaldaselt põhjendatud, samuti põhjendamatu katsetamine,» jne. Need viisakusreeglid ja käitumise juhtnöörid tundusid liigsetena, kuna meie kolleegide voorused olid ilma selletagi suures ülekaalus võimalikkude pahede aktivas-passivas. Midagi ebameeldivat võis ju juhtuda purjus päi, ent siin on iga seaduse kohaselt vabandavad asjaolud juba olemas, kas või juba see, et kuidas sa siis pilinlinnas kogu eluaeg kükitad, ilma et vahel eneseunustamiseni oma maist olemist kergendaksid või koormaksid paraja alkoholiannusega. Kuigi arstiteadus nõuab õiget doseerimist teiste suhtes, jätab ta siiski igale isikliku vabaduse väljajaate, ja nii võis vahel juhtuda, et patsientidele karskuse kuulutaja või parajuse pajataja pidupäeval end ise üle oli doseerinud.

Oma kadunud kolleegi dr. Madis Mõnjamäe kohta ei saa ma ka midagi halba rääkida: ta taotles ehk rohkemat ja suuremat kui teised ametivennad, kuna ta ei leppinud tavalise doktriiniga ega

nõustunud igakord hariliku — šabloonilise tõega. Ta katsus sageli üsna jonnakalt teisiti mõelda, vastuokska toimida, arstiteaduslikke traditsioone trotsida. Ent kõige selle juures oli ta saamatu, lapsikult naiivne ja silmapaistvalt veider — juba välimuseltki. Kolleeg Mõnjam siirdus meie kodulinna alles aasta eest, olles käinud läbi pika karjääritu karjääri — nii mitmelt jaoskonnarsti kohalt teisele, ilma et tal oleks õnnestunud kas või aleviarsti kandidaadina figureerida. Nii jõudis ta viimaks meie hulka vabakutselise arstina — pigemini küll tegeleva arstina, sest osutub küsitavaks, kui vabakutselised meie oma ametialal oleme, kuna peame alistuma igal kellaajal teiste tahtele, kapriisidele, telefoni kutsetele, uksekella kõlonaile ja *Codex deontologicus medicorum*'i juhtnõuetele nõuetele.

Tuli ju pea iga aasta paar uut kolleegi lisaks endisele kontingendile, kes hiirena vaikselt nagu ametivend Mõnjam, kes suure lärmiga, veidi liialdatud reklaamiga ja teaduslikkude trummide pöörinaga. Viimased asetasisid seinale võimalikult suuremõõdulised sildid, kus olid loeteldud pea kõik tuntud erialad ja isegi instrumendid, milledega kavatseti ravida. Kolleeg Mõnjam saabus vaikselt ja alandlikult, üsna primitiivse instrumentariumiga, ilma kuulsa masinavärgita ja aparatuurita. Siin ei võinud juttugi olla kõrgustikupäikesest, diatermiast, pantostaadist või röntgenist. Uue kolleegi pagas oli koguni tagasihoidlik nagu poissmeestel tavaliselt. Üsna kasina armatuuri hulgas võis aga märgata imeilikul kombel termostaati ja nii mõnda puuraamikest prooviklaaside riviga. Mitmesugused klaaspurgikesed kandsid vaevuloetavaid sedelikesi ja reaktiividepudelid ootasid õieli kaelu analüüside lahendust.

Mulle polnud uustulnuk mitte üsna võhivõoras: olin teda kohanud esmakordselt sõja kestes X linnas ühel konsultatsioonil. Nüüd kohalikus ajalehes üsna pisitillukest kuulutust lugedes, kus peenikese trükiga aadressina oli märgitud üks kõrvalisemaid vanalinna tänavaid, teadsin seda majagi lisatud numbri järgi, kus olin käinud arstiabi andmas ühele sõjainvaliidile. See ehitis kuulus veel õndsasse Rootsi aega, kandes ajahamba purevaid jälgi ja laostumise idusid. Kujutlesin, kuidas selle luitunud logudiku uksele arstisilt kuulutab kõnetundide kestust ja ootab esimesi patsiente. Sel ajal polnud uustulnuka viisakusvisiidid endistele kolleegidele enam sunduslikud, ja vastastikune tutvunemine võis vahel toimuda mitu aastat pärast ühist tööd ühes ja samas linnas. Seda suurem oli mu imetus, kui juba järgmise päeva kõnetundide lõpul kolleeg Mõnjam ilmus mu korterisse maad kuulama, nagu ta ise rõhutas, ulatades tervituseks käe sama kohmetanud-hirmunud ilmega kui tollel konsiiliumi päeval, kus teda abistama oli kutsutud. Sellest oli möödunud terve meie vabariigi iga, ent iseäralikke muudatusi polnud mu kolleegis näha. On liik inimesi, kes palju ei vanane, eriti need, kes juba nooremana on vanadena tundunud. Just nende hulka kuulus ka mu ametivend Mõnjam. Sama kartlik käitumine, abitu-ekslev pilk üle vanamoeliste prillide, millede survest ninaõrrele oli tekkinud vihaselt punetav ase, üsna sügav soonis. Millegipärast vaatas ta jutlemisel nendest üle, nagu poleks klaasid silmale sobivad, kusjuures ta kiprunud laubaga ja kõrvade liigutamisega nihutas allapoole prillide tuhmunud võre, seda kuni väikese kullinina otsani laskuda lastes. Ta

vaade oli veidi klaasistunud ja vesine, kui ta punetavaid lauge pilutades mind fikseeris, nagu oleks tal vastu valgust vaadates valus ja silmadel ebamugav. Sama ebamäärane ja sagedane ninanuuskamine, ilma nähtava põhjusega, sama närviline kõhatamine takerduva jutu sekka nagu noil veriseil sõjapäevil ja taudide hallasõidu ajastul. Kolleegi kõhnavõitu kuivetanud näos oli isegi veidi puurilooma ilmet, kui ta nii vaadata vilksatas ja siis nagu endasse varju puges, kui mina teda silmitsesin. Nii vaatavad vahel ka hiired august välja. Seda puurilooma ilmet suurendas tublisti hõre itshabe, mis helgilt oli midagi blondi ja punase vahepealset, nagu ta harvenenud ja küljelt pealaele veetud juukseudemedki. On mehi, kellele habe on külge kasvanud loomuliku atribuudina, ent on ka neid, kes poolvägisi habeme külge on kasvanud ega suuda sest lahkuda, kuigi see arhailine dekoratsioon nende välimusele midagi ei lisa. Säärasel korral, nagu käesoleval juhulgi, tundub habe külgepoogitud grimmina, otstarbetu muinsusesemena. Säärasesse habemesse ei saa isegi naerda, selle taha ei saa peita ei pahameelt, ei viha, ei sappi, ei ükskõiksust: see mask on läbi paistev ega taga kuidagi enesevarjamise kavatsusi nagu muistsed luudhabemed, labidad või panthabemed. Meenutage vaid meie ärkamisaja tegelasi: millised soliidised habemed, millised noored raugad nende kandjad! Kolleeg Mõnjami habe tundus lihtsalt koristamata karvadena, nagu ta vilets vurrukasvigi. See kõik istus temal niisama halvasti nagu ta lopendav ülikondki, mis tundus vanema venna riidena noorema seljas. Muidugi oli siin süüdi ka keha kumerdunud kõhnus ja kondikava jässakus, isegi musklike lõtvus, sest võimlemise karastavat pinget polnud see organism üldse tundnud. Sääraste inimeste käed on tihti niiskelt külmad ja higised ega tundu teretusel mehe kämbjana, vaid loiu nartsuna. Nende kaelaside kipub ikka viltu triivima pehmekrae sõiduvees, ja ülikonna nõobistikki ei leia õiget sadamat, vahel vale auku sattudes, vahel hoopis lahti jäädes. Ka lohakaks peab inimeste sündima, ka selleks vajatakse annet. Räägitakse küll, et välimusest kuidagi äpardunud inimesel on oma sisemise ilma ilu, mis teda korvab ehk kompenseerib ja alaväärsuskompleksist üle aitab, ent pean ütleva, et ma oma ametivenna lademeid ka avastada ei suutnud või polnud selles mehenässis ka hingelisi sügavusi. Mulle tundus ta küll heasüdamliku olevusena, ehk nagu venelased säärasel korral lausuvad — «tšelovetšek», aga ka midagi veidrat oli selles puurioravas. Viimane assotsiatsioon tekkis kindlasti asjaolu tõttu, et meie sõbral Mõnjamil olid esimesed hambad kuidagi kaugemale ulatuvad ja närijate klassi kuuluvad, mis eriti silma paistis, kui ta naeratama juhtus. Õieti polnudki see tõeline naeratus, vaid mingisugune hammaste paljastamine, mis selle omanikulegi veidi piinlikuna tundus, aga selles ei või meie kolleeg Mõnjamit eriti süüdistada, kuna kogu eesti rahvas on naeruaher ja rõõmukehv ega leidu temas sädeleva vallatuse pisilasi ja ülemeeplikuse idusid. Ehk mis olekski õieti temal naerda või rõõmustada: ühest orjapõlvest välja, teise sisse. Siin võib naerda ainult läbi pisarate, või hambaid paljastada.

Imelik, et minu kauaaegne teenija Elsa, kes oli muide hea inimeste ja patsientide tundja, oli kolleeg Mõnjami saabumisel ustavamast tulles teatanud: «Üks mees soovib teiega rääkida.» Mitte härra, vaid mees! See tähendas teenija keeli teatud

klassivahet, kahtlust, sümpaatia puudust või koguni alahindamist. Kõige sagedamini tarvitas ta seda «meheterminoloogiat» siiski ebameeldivuse korral ja purjus inimeste kohta, kui need ka kõige nooblimad härrad olid: «Äh! Üks purjus mees tahab teiega rääkida...» Ent mu kolleeg polnud kindlasti mitte purjus, ta üldse vist ei joonud ja ka sigaretist keeldus ta, kui olin seda istet võttes pakkunud ja inglase moodi küsinud: «Kuidas käsi kolimisel käib?»

Olin nagu kaugelt kuulnud noist lahkkelidest patsientkonnaga, mis mu kolleegi ta endiselt kohalt lahkuma sundisid. Ei tahtnud seda haiget kohta puudutada, ruttasin koguni ametivennale tänu avaldama meelepidamise ja tähelepanu eest, avaldades ühtlasi lootust, et meie kodulinn küllalt häid väljavaateid võib pakkuda, eriti suvel, kus peale oma inimeste leidus rohkesti suvitajaid nii sise- kui välismaalt. Kahetsesin ainult, et ta oma «jüripäevaks» mihkkipäeva oli valinud, kus suvine hooaeg ammu oli vaibunud ja kõige vauksem aeg arstipraktikas just ukse taga seisis, kus isegi töörohkega koormatud arstid hinge võisid tõmmata, lühemale või pikemale puhkusele siirdudes, kes kodumaa poristele teedele, kes rajatagustele radadele. Ka minul seisis lühike küllamatk ees, ja kui siis mu ametivend peale esimest kohmetust jutulõnga leidis ning minu poole pöördus palvega töökoormatuse korral, kui mul patsiente ehk tuleks tagasi saata, ka temale mõelda, siis tundsin isegi head meelt, et võisin kuidagi vastutulelik olla ja kohe mõne poolel oleva ravi üle anda, pealegi kus oli tegemist kergemate menetlustega — süstimiste ja muu jooksva ravi jätkamise piirides. Kolleeg lõi tänulikkusest õhetama, silmitsedes mu instrumentaariumi ja närvihaigustele määratud masinavärki kuidagi häbelikult ja mahalöödud silmi. Riistadekapi klaasukse taga mikroskoopi nähes palus ta minu äraolekul selle kasutamiseks luba. Asetasin selle tarberiista vastavasse portatiivsesse kastikesse ja ulatasin selle sangapidi kolleegile. Kui olime veel tühja-tähja rääkinud patsientkonna inimlikest voorustest, nõrkustest, pahedest ja tujudest, pidime seekord jutulõnga katkestama, kuna minul seisis ees koduste haigete külastamine ja ka kolleegil pidi olema mitmesuguseid kohanemise askeldusi ajada. Üksest koos väljudes läksid meie teed küll kohe eri suunas. Lahkusime sõbraliku, heatahtliku käepigistusega, vähemalt minu poolt, sest kolleegi lõtva ja tarmutat jumalagajattu ma juba tundsin. Pidin ruttama, et õigeaks ajaks kohale jõuda, ent kogu aeg ei saanud ma vabaneda mingisugusest erilisest tundest, mis oli tekkinud äsjase külastuse järelokajana. Meenus too sõjaaegne konsultatsioon, kus olin ühe kõrgema sõjaväelase abikaasa manu ilmumise kutse saanud kaunis sapise lisandiga, mis tundus isegi veidi ebakorrektna mu kolleegi suhtes, kes lähema lentsalga arstina raviga juba oli alustanud. — «See eskulaap mögab siin ega tea isegi, mis minu naisega lahti on,» põristas sõjamehe räme häääl välitelefoni kuulde-torusse. — «Tulge, vaadake teie ja tehke ometi mõni asjatundlik otsus või vähemalt selgitage diagnoosiküsimus,» lisati etteheitvalt ja tusaselt. Kui ma siis antud aadressil X. linna agulisse jõudsin, leidsin ma kolleeg Mõnjami patsiendi ooteruumis kaunis rõhutat olekus ootamas. — «Noh, kas midagi erilist rasket?» küsisin ma peale tutvumistervitust ja esimest kontaktisobitust. — «Teoreetiliselt peaks siin gripist tekkinud kopsukompitatsiooniga tegemist olema, kuid eks te näe ja otsusta ise,» vastas mu ameti-

vend ebakindlalt ja häbelikult. Lausunud sõna «teoreetiliselt» mõistsin ma alles siis, kui halastajaõde, kelle polkovnik valvejõuna oli mobiliseerinud, meid haigetuppa palus astuda. Härra polkovnikut ennast polnud veel kodus, teda oodati iga hetk.

Keset tuba lamas alabastrilise jumega nooruslik daam, kelle näos polnud õieti aimatagi palavikuõhetust. Meie tervituskummaridusele vastas ta peagu naeratava, isegi vallatu ilmega, mis eriliselt hästi sobis tema blondeeritud lokkidega, mis värskest frisuurist kahludena ja kobaraina lahtisele kaelale hargnesid. Sõjaaegne juhuslik mööbel ei pakkunud küll erilist mugavust, aga voodi, milles patsient lamas, oli soliidne ja lumivalge pesuga. Peale lühikest anamneesi ja põgusat tutvumist haiguse kuluga palusin kolleegi kerge viiepega alustada auskultatsiooni. Märkasin kõhklevat ilmet, kui ta aralt teki veidi madalamale nihutas ja lamavat haiget läbi öösärgi kuulatlema hakkas. — «Härra polkovnik arvab nimelt, et haige on liiga nõrk ega suuda istukile tõusta, seega peame leppima säärase pooliku auskultatsiooniga,» lisas ta enese vabanduseks, vanamoelist kuuldetoru koost lahti kruvides ja tasku pistes. Viskasin silma veel kord palaviku kurvile, mis tänaseks näitas 37,6. Katsusin pulssi, mille rütm oli veidi kiirendatud, pinge aga normaalne ja ühtlane. «Tunnete teie ennast tõesti väga nõrga olevat?» küsisin haigelt. — «Ei põrmugi, seda arvab ainult mu mees,» muheles ta nagu süüdlasena. Palusin halastajaõde avada rohkearvulised öösärgi siidpaelad, mis ümbritsesid õlgu, kaelust šokolaadikarbi põiminguna, kuigi sellest koorus välja martsipanihu imetlusväärsest puhtuses. Nüüd aetasime haige istukilegi, ja ma palusin peale lühikest auskultatsiooni oma imestanud kolleegi veel kord mitte ainult teoreetiliselt, vaid ka praktiliselt veenduda, et mingisuguseid erilisi komplikatsioone ei ole. Nüüd nõustus mu kolleeg kiiresti, et on tegemist lihtsa bronhiidiga, kuna enne temale paistnud, et pleuraga pole asjad korras. Leppisime kokku vajaliku ravi suhteski, koostades «ex consilio» retsepti ja jagades näpunäiteid halastajaõdelegi.

Vaevu nende korraldustega lõpule jõudnud, kuulsime sõjamehe raskeid samme ja kannuste kõlinat. Bravuurse välimusega ja tervisest lõkendava näoga polkovnik oli lõppude lõpuks ladna mees. Peale tarmukat tervitust ja sõbralikku viibet istumiseks pahvatas ta kohe välja: «Noh, kas vaenlane on leitud, sest ilma selleta ei või olla pealetungi ega rünnakut, kui meie ei tea, kus vaenlane asub ja millised tema positsioonid on? ... Oo jah! arstiteadus on kah strateegia. Kui kõik hästi kaalutud, siis muudkui — tuld!» Seletasime lühidalt, et vaenlane on paljastatud, kellest loodame jagu saada ilma kahurväeta. — «No vot, siis on ju asi ladna,» naeratas ta hüvastijätuks kätt pigistades ja viisakalt tänades.

Tollelt konsultatsioonilt läbi kahuritulest hävitatud linnaosa sammudes muutus mu kolleeg üsna jutukaks. Selgus, et olime maailmasõjas teeninud peagu ühes korpuses, vähemalt ühes ja samas Brussilovi armees. Olime kaasa teinud ühed ja samad rünnakud, mõlemad mürsust põrutada saades, olime lähedases naabruses pingutanud jõudu 1915. aasta kooleraepideemia ähvardusel, olime Galiitsia külades võidelnud kõhutüüfusi ja tähnilise soetõve taudiga. Selgus, et selles kõhnas, kõssivajunud ja sõdurisinelisse uppunud mehenässis (mulle meenus Akaki Akakjevitš Gogoli «Sinelist!») olid varjul tõhusad teadmised epidemioloogia alalt, ja

mitte ainult teoreetilised. Võis aina imetleda, kuidas selles kokkulitsitud kiiljas kolus nii mõnigi küsimus leidis omamoodi lahenduse. Sageli vilksatas sekka ka poolteaduslikku, poolvõhiklikku käsitlust, isegi ladvikut arutlust. Selles lihtsameelses ja veidi naiivses kolleegis leidis seda luulelennulist arstiteadust, mis muide on omane üliõpilastele selle karmi distsipliini esimeses tuhinas. Et meil parajasti sõjaski verise kõhutõve taud möllas, siis kaldus jutt ka sellega võitlemisele. Mäletan tema turtsuvat pahameelt isoleerimise raskuse ja profülaktiliste abinõude puudulikkuse puhul, kuna sõdurite osalinegi äratoomine kaevikutest osutus teostatamatuks. — «Olge lahked ja sõdige sääraestes oludes vaenlasega ja Shiga-Kruse batsillidega, kus eraldamise asemel inimesed paisatakse hunnikusse, olge head, desinfitseerige seal, kus tuhanded levitavad pisilasi juhulikule maalapile.» lausus ta ägedalt. — «Peame ikkagi leiutama vahendi, mis teeb organismi vastuvõtmatuks, mis moodustab sisikonnast söötme, kus düsenteeria batsillid ei sigine, vaid hävivad, et võiks lausa pisilasi neelda ja juua, ilma et nad meile patogeenseks muutuksid. On ju düsenteeria-kindlaid organisme, peame avastama nende saladuse. Meie, arstid, oleme kui pitsimehed ja tuletõrje, kes asuvad tuld kustutama, kui maja juba põleb, ent vaja maja ehitada tulekindlast materjalist, mis ei põle ka süütamisel.» lisas ta veendunult, rääkides veel pikalt ja laialt loomulikust ja loomalikust immuniteedist. — «Vaadake, kas loomad põevad süüfilist, kuigi seda räägitakse laamade kohta, kas veised teavad midagi tervest leegionist inimsoo taudidest? Küllap nii mõnigi tähnilist soetõve levitav täi juhtub hammustama ka mõnda kodulooma! Ei! Vaja on katsetada, vaja on riskeerida. Näe! inimene on juba kord säarane katsejänes: vastündinule tilgutame sol. argenti nitrici lahu silma, ja küsimus on, kas meie hävitame sellega gonokokid või teeme söötme, s. o. köitkile võimalikule infektsioonile vastuvõtmatuks, ebasobivaks, nagu kaitsepoogetega rõugete suhteski. Ka tiisikuse pisilasi peaksime võima miljon korda rohkem sisse hingata, kui seda praegu tehakse igas värskelt avatavas sanatooriumis... Ei! vaja on katsetada, vaja on katsetada.» lõpetas ta peagu hingeldades, kas hoogsalt haaranud jutust või porilibedast kõnniteest. Oli midagi sügise ja talve saabumise vahepealset: üksikuid lumehelbed langes poolsulale savimullale ja mu kolleegi kohmakale sinelile. Olime jõudnud lentsalga kasarmutaolise hoone kohale ja lahkusime seekord kui vanad tuttavad. Eemaldudes tekkis minus mingi ebamäärane kahetsustunne selle teoreetiliselt vilka, praktiliselt aga saamatu ja kohmetu kolleegi vastu, siiski meeldis ta mulle rohkem kui need eskulaabid, kes käivad ringi upsaka maailmavõitja kõikteadva ilmega. Näis, et temaski tekkis teatud putukalik usaldustunne ja sümπατία-soojuus inimese vastu, kes minu arvates oma praktilisi teadmisi oli liigagi iseteadlikult käsitanud. Mulle tundus, et olin oma kolleegile tema abituses liiga teinud ja veidi demonstratiivselt oma aktiivsust lasknud paista, pealegi kus tema võis olla minust veidi vanem, keda tarvis respekteerida noorema ametivenna subtiilsusega. Olin oma meelest kuidagi etendanud sissetungija osa.

Olin mõneks päevaks kolleeg Mõnjami siiski unustanud, sest lühiajalisele puhkusele siirdudes tunnend erilist vajadust unustada kõik, mis ühenduses arstindusega, arstidega ja kodulinnaga. Mu

vastuväisang viis mind ühte mu sõbra tallu, kus olin varemaltki käinud, luusides metsades, ühes käes seenekorv, teises laskevalmis jahipüss, et juhuslikult vurahtavat isatetre tabada ja rabada. Praegu polnud küll hooaeg ei millekski, ent teises ümbruses olles hingasin sisse karastavat värskendust ja vabanesin elukutselisest masendusest peagu täielikult. Tarmukana ja elurõõmsana asusin koju jõudes tavalisele tööle, ja juba esimesel päeval pidin ühe abitarkvita ja suust kuulma: «Dr. Mõnjam võib ju suurte teadmistega inimene olla, aga teine kord ärge mind küll tema juurde läkitage: ta on veidi veider ja sugendab hirmu.» Katsusin seda seletada patsiendi harjumustega ja eelarvamustega, aga juba järgmisel päeval kordus sama kaebus. Pärisin lähemalt, mis mu kolleegis siis võis ebameeldivat olla, aga mulle ei suudetud seda kuidagi seletada, vaid kehitati aina õlgu. Arvasin oma patsiente isegi mind püüdvat meelitada, sest teise kolleegi laitus kõlab ikka kaudse kiitusena sulle enesele, vähemalt taotlevad seda liibitsejad. Erapooletumale pinnale jõudsin ma juba, kui mu ooteruumi ilmugi üks üsna värskes patsient, keda ma varem veel polnud ravinud, kes aga uudishimust uustulnuka vastu just kolleeg Mõnjamit oli konsulteerinud. — «No teate,» lausus ta, «mina ei saanud tema jutust ei otsa ega aru, mis haigus mul on või mis ravi ma vajan. Ta rääkis, et teoreetiliselt on see küll nii, aga tegelikult võib ka teisiti olla, et peame katsetama, proovima, selgitama. Ja nii ta nüüd on katsetanud mitu, mitu päeva, ilma et ma ise teaksin, mis mul viga. Ega ma siis mõni katsejänes pole,» lisas ta tusaselt. See oli muidu rahulik ja flegmaatiline tüüp, veidi kõhtukasvanud ja kuidagi losku vajunud vananev pangaametnik, kelle ülesandeks oli kontrollida kõiki saabuvaid rahapakke, üle lugeda ja korraldada terveid paberraha virvu ja metallmüntide rullikesi. Võib-olla oli tema tülpinud ükskõiksuski tingitud sellest mõttetust tööst — rikkuses siblimisest, mis ometi kuulus teistele. Mulle näis selle mehe viga olevat lihtne ja käegakatsutav, kuigi kolleegi vabanduseks katsusin seda kuidagi keerulisemaks kujutada, sealjuures dr. Mõnjami hoolikust ja usinust kiites. Ent kaebused ei vaibunud, hädaldamised ei lakanud. Peagu alati pidin kuulma põlglikke väljendusi ja mahategevaid arutlusi ja arvustusi, mida heatahtlikult katsusin pareerida.

Ühel päeval otsustasin ametivenda külastada ja vastuväisangu viisakuse sooritada. Oli hiline, õhtune aeg. Helistamisele kolleeg avas ukse isiklikult, esialgu nagu veidi kohkudes, aga siiski ka näiliselt rõõmustades ja lahkelt kummardades. Ooteruumi aset täitis siin väike eeskoda, kust palitust vabanedes suundusin kolleegi jälgedes kopituslõhnalisse ruumi, primitiivse kirjutuslauaga keset tuba, kus valitses boheemlaslik korralgedus. Samal laual vedelesid pintsetid, prooviklaasid, mitmesugused pudelikesed, süstilad, söötmeklaasid, Petri-liuakesed, kolvid, ajalehed, paar raamatut, pooleni joodud teeklaas, puust kuuldetoru ja kõige selle kolu keskel minu mikroskoop. Nurgas ahju kõrval kükitas kastalusel veidi viltu vajunud termostaat, mis nähtavasti mõnest vanakraamikauplusest juhuslikult oli ostetud ja pigemini ahvipuuri meenutas kuivad teaduslikku instrumenti. Paar logisevat viini tooli assisteerisid väärikalt kõike seda armetust. Ühele neist pakuti mulle lahkesti istet, kuna teisele mu ametivend toetus. — «Noh, vaadake, siin ma nüüd koperdan ja soperdan — see on minu vilets luule ja aja-

viide, need on mu kaaselanikud,» lausus ta söötmeklaasikestele näidates. — «Eks ole ju teil siin üsna Rockefelleri instituut,» naljatasin mina. — «Mis huvitavad katsed teil siis käsil on?» — «Eks ta omamoodi haigus ole, aga millegagi peab elu täitma ja mina sisustan seda batsillidega, mina jälgin nende arengut väljaspool organismi — söltuvuses söötmest, temperatuurist ja muist kõrvalmõjudest, ma imetlen nende variatsioonirikkust ja individuaalsust, nende mandumise ja involutsiooni nähtusi, kui olukord seda dikteerib. Eks ole inimenegi oma aja ja olukorra produkt. Eks inimesegagi katsetata, eks terved rahvad ole katsejäresteks diktaatorite käes, kus tarvitatakse teinekord isegi vivisektsiooni, kui võim seda nõuab. Eks ole meie ühiskondki batsillide koloonia variant. Kui tahetakse edasi jõuda või ka tagasi langeda, siis on katsetus vajalik, ja miks just ahvidega (Voronov!), kui praegugi terved sõjaväed hukkuvad isamaa kaitsel. Miks siis ei võiks inimsoo kaitsel hukkuda mõni üksik, kes niikuinii on määratud hukkamisele või hukkamisele: enesetapjad, roimarid jne.» Nüüd märkasin ma imelikku vosvorihelki oma kolleegi silmis, need paistsid täitsa rohelised, mida ma veel varem polnud märganud. Või oli see teatud vaimustuse sära, mis orbiitides virvatulena hõõgus ja puhkes? — «Või kes takistab meid enesega katsetamast, sest igal inimesel on õigus tundmatu sõdur olla ja selleks ka jääda,» lisas ta juba veidi väsinud ja võõra ilmega. Mulle meenus äsjane jutt batsillide involutsioonist ja mandumisest, aga nüüd juba nende aretaja suhtes — söltuvuses söötme muudatusist. Mu kolleeg paistis mulle ise pisikuna, vibrioonina, kes oli halvale söötmele sattunud, ning kõik ta jutt tundus mõttetu sonimisena, kui mitte hullumeelse jamana.

«Mis mõtlete te sellega saavutada?» uudishimutsesin ma siiski. — «Tahaksin leida söötme substraadi, mis teeks võimatuks batsillide arengu ükskõik missuguses olukorras, ka elavas organismis, sest desinfektsiooniga pisilasi hävitada on võimatu, kuna siis hävineb ka kude, aga neilt arenemisvõimaluse võtta võime meie ikka, nagu saatus seda teeb nii sageli inimesega. Kõik meie elu on söötme-küsimus,» ja nüüd nägin ma, et mu kolleeg oli mu mõttele järele jõudnud. See lapsik ja ladvik fantaasia sundis mind juba tõusma, aga siin ruttas mu õhetav vestleja demonstreerima kultuuride «paradokse», nagu ta seda nimetas, ühtlasi kahetsust avaldades, et nii raske on praegusel ajal batsille hankida, eriti pisilinnas, ka söötmematerjali olla raske valmistada. Nägin katseid agar-agaril, puljongil, vereseerumil. — «Vajaksin lisandina küll sappi elava inimese organismist ja olen mitu korda mõtelnud, kas ei saaks ehk sooritada sapipõie punktsiooni mõne süstlaga.» — «Ega teie seda ometi minuga ei kavats teha?» naljatasin mina ja katsusin oma lahkumist põhjendada töökohustustega. Tegelikult olin väsinud kõigest nähtust ja kuuldust... Mul polnud tuju hakata nende bakterioloogiliste nonsenssidega heitlema.

Pärast mainitud kõnelust ei olnud ma kolleeg Mõnjamit mõni aeg näinud. Hakkasin kuidagi võõrastust tundma selle omamoodi fanaatiku vastu, kuigi katsusin temale tööd hankida, küll analüüside näol, millede sooritamiseks mul vahel puudus aeg, ning ka mikroskoobi olin ju temale kasutamiseks laenanud, küll mõne lihttoimingulise maalesõidu usaldamisega, kui mul enesel võimalik polnud iga kutset haige juurde rahuldada. Teadsin teda söögi-

majas söömas käivat, kuna tal polnud teenijat, vaid ainult koja-naisest passija, kes hädavajaliku kraamimise eest hoolitses, nii palju kui see rüpane pundar oskas.

Oleksin oma kolleegi meelsasti vahel enda juurde lõunatama palunud, aga ma aimasin selle kavatsuse piinlikkust ja ebasobivust just tema erakluse pärast. Mulle näis, et tema ei kartnud mitte niipalju inimesi ja seltskonda kui ennast seltskonnas, kus ta pilk ikka abitult eksles ja kuhugi pages. Eriolist saamatust ja kohmetust tunnevad säärased tüübid suuremas ja kohanemata-võõras laudkonnas. Nii möödusidki kuud, ilma et meie külastused oleksid kordunud. Alles tuhkapäeva paiku kohtasin ma mehikest, kes kaunis kulunud ja ajale vähe sobivas palitus ja luitunud sonis ühest minu naabruses olevast odavast söögimajast väljus. Meie jutt oli minu ajanappuse tõttu kaunis lühike ja katkendlik. Pärisin tema menu ja käekäigu järele, ent täna näis kolleeg olevat kuidagi masendatud, ega me saanudki õiget jutulõnga kätte: pooltusasena pomisetas ta mulle midagi tunnustatud ja tunnustamata arstidest, arvas oma viletsa korteri üüri kalli olevat, kaebas tervislike häirete üle ja siunas meie linna rõsket kliimat. Ta oli silmanähtavalt kõhnemaks jäänud ja näost helkis kollakat kahvastust. Ei ta tänanud mind saadetud töö eest, nagu oleks see temale olnud alandav, et ma seda üldse tegin, ei ta lausunud sõnakestki minu mikroskoobi tagastamisest, millest nii sageli puudust tundsin kasvõi diagnoosi selgituse kaavitajana. Ma ei lausunud sellest aga sõnagi, kuna tundsin, et oleksin mikroskoobi näol temalt röövinud elumõtte, kui seda tal üldse oli.

Saabus kevad, juba tõttas suvi supelvõõraste suminaga ja hooaja tingel-tangeliga, kus polnud aega mõtlemiseks, vaid tuli aina rühkida, ilma et ise võinuks osa saada sellest rändlindude ulaelust. Ainult puhkepäevadel sekka võisid veenduda, kuidas liivik kihas jalutajaist ja koormus peesitajaist, kuidas lippude lehvides ja muusika mürtsudes saalisid kirevad trikood ja miilavad supelmantlid. Asjata oleksime sellest sumisevast ja surisevast heitmiseelsest mesilasperest otsinud mu kolleegi, kellele see «sööde» ehk kultuur kindlasti polnud sobiv ja meeltemööda. Polnud teda siin kunagi võinud kohata. Kuulsin kaudselt ametivenna ikka suurenevast kitsikusest ja vähenevast patsientkonnast ning sellega kaasuvaist raskustest. Mõtlesin, kuidas teda abistada, et see temale alandav ei tunduks, aga ei mõistnud midagi tõhusat välmida. Järsku märkasin, et suvigi oli möödunud, peagu nagu unenäos. Juba puhusid sünged vesikaaretuuled, varsti pudenesid lehed puilt ja põõsailt, saabus juba esimene lumigi porisele pinnale. Esimest külma tundes meenus mulle kolleeg Mõnjami kõle töötuba, mis kindlasti võis kütmata olla. Arvasin oma kohuse olevat teda külastada ja veenduda ta olukorra raskuses. Ühel vabal lõunavahemikul suundusingi Gildi tänavale. Kolleeg Mõnjami korteriukse ees seisis auto. Rõõmustasin sisimas, et see võiks olla mõnda patsienti ootav sõiduk, aga lähenedes küsis tuttav autojuht: «Mis teie siia veel tulete, siin juba paar ametlikku arsti ja politsei platsis, ja ega's surnule enam hinge sisse saa, isegi kui see arst on.» See jutt oli enam kui sünge. — «Vist enesetapp.» lisas edasi-tagasi jalutav autojuht.

Midagi külma nagu libises üle selgroo, midagi vastikut tundus selles majaski, et üsna end sundima pidin üle läve astumiseks ja

uksele koputamiseks. — «Üsna parajal ajal, üsna parajal ajal,» lausub õhetav linnaarst minu sisseastumisel, «siin on teilegi midagi lahendada, sest teie tundsitate kadunud kolleegi vist lähemalt?» Ei saanud sellele küsimusele kohe vastata, sest mu silmad jäid peatumata väikesel kušetil lamava laiba virildunud ilmele. Nägu oli sedavõrd aukuvajunud ja kõhnastunud, et mulle meenusid koolerasse surnud sõdurid Galiitsia rindelt. — «Teie ehk teate vähemalt, kas dr. Mõnjamil sugulasi on ja kus nad elavad?» pöördus omakorda politsei-esindaja minu poole. Ei saanud sellelegi küsimusele vastata, sest polnud kunagi pärinud kolleegi päritolu ja põlvnemist ning ta ise polnud mulle sellest ka midagi pajatanud. Mulle tundus imelikuna, et protokollikoostaja ka laipa veel doktoriks tituleeris, kuna surm peaks kustutama kõik tiitlid ja elukutsed. Vaatasin toas ringi, kus valitses sama korralagedus nagu mu esimese külaskäigu korralgi. — «See mikroskoop kuulub vist teile,» küsis protokollija mu instrumenti silmitsedes, võttes selle jalalt paberilipaka, millele seisis abitu käekirjaga: see mikroskoop kuulub unustamata kolleegile (järgnes minu nimi). Laual oli veel teisigi paberitükikesi, mille teksti koos dešifreerida katsusime. Ühel neist ilutses tuntud ladinakeelne fraas: *experientia est optima rerum magistra*. Teisel täiendusena: *experientia docet*.

Need laused sugendasid kõigiti katsetuse võimalust, mille ohvriks kolleeg võis langeda ka ilma enesetapu kavatsuseta. Vaatasime laual olevaid klaasikesi, süstlaid, milledest nii mõneski leidus seerumisarnast vedelikku, uurisime termostaadis seisvaid prooviklaasikesi ja tuube, ent kohapeal polnud võimalik nende sisu määrata ja kindlaks teha. Vaatasime laibagi järele, ilma et mingisuguseid vägivallatunnuseid oleksime leidnud või muid katsetuse jälgi avastanud. Lahkamiseks ja põhjalikumaks uurimiseks saadetud laip ei andnud surmasaladust täielikult välja. Ühes süstlas leitud vedelik osutus toksiiniks, mille süstimine surmas mere-seakese, ent kõik see ei suutnud lahendada küsimust, kas oli meil tegemist kavatsetud vabasurmaga või eneseohverdamisega teaduslikul otstarbel. Kas oli dr. Mõnjam langenud karmi elu või isenda katsejänesena, see jäigi selgusetuks. Üks asi oli kahtlemata selge: teda polnud enam elavate kirjas ja kodulinnas praktiseerivate arstide nimistus.

Teoreetiliselt oli ta surnud, tegelikult elas ta aga edasi nii paljudes kolleegides...

Nüüd, kus «Eesti Entsüklopeedia» ilmunud, ei tarvitseks ma ehk pealkirja selgituseks liigseid ridu kirjutada, ent imelikul viisil puudub selles kapitaalses teoses meid huvitav mõiste. Ametivennad ehk kutsekaaslased on ühise elukutse harrastajad, ühe ja sama töö sooritajad — hiihõimlased: rätsep on rätsepa, juuksur juuksuri, lendur lenduri ametivend. Ametivenna ülim aste — kõrgeim kraad ühiskonna klassidevahelisel redelil, selle akadeemiline haripunkt on hoopis ise sõna: kolleeg — proua, preili või härra kolleeg. See sõna väärib juba entsüklopeediat. Eriti laialdaselt tarvitatakse viimast terminit arstidevahelises käitlemises, sest ameti vennaks ei saaks ju kaks verivaenlast endid pidada, ehk olgu siis, kui nende erialad täielikult lahkuminevad ja erisuunalised. Ent mis ametivennad nad selgi juhul oleksid?

Võib veel juhtuda, et mõnel inimesel on mitu elukutset. Siis oleneb ta isiklikust sümpaatiast, kellega ametivennastuda, keda kutsekaaslaseliks pidada. Nii seigastus ühel ilusal päikesepaistelisel kevadpäeval, et Aleksandri ja Karja tänava nurgal kohalik pisilinna cand. jur. — aednik-asjaarmastaja ehk amatöör — kohtas just vene kiriku kohal vana tsunftiaegset kärnerit, kõnetledes teda järgmiselt: «Noh, ametivend, kuidas käsi käib, kuidas äri õitseb?» Auväärt vanahärra vaatas oma noorele võistlejale irooniliselt, lausudes salvavalt: «Vabandage väga, mina ei ole oma teada juriidilist fakulteeti lõpetanud ega kohtuasju ajanud. Õigusteadusest pole mul rohkem aimu kui teil aiandusest, ja paragrahvide suhtes võin eksida samuti nagu teie lillesibulate sortide tundmises. Käsi käib, tänu taevale! Nagu näete (siin tõusis rusikas nagu ähvarduseks, ent naljaks), ja et kevadine aeg, noh, siis äri õitseb tõesti, ja mitmevärviliselt, mida soovin ka teile, härra advokaat!... Jah, kõik lilled puhkevad ju... Jumalaga, härra juriskonsult, hüvasti!...» Niisama võib juhtuda, et kirjanikul on oma põhiamet (hinge sees hoidmiseks!), võides siis ametivennastuda kahel rindel, milline asjaolu ja seik võib lõppeda kahepaikseks jäämisega ja amfiibide klassi sattumisega. Võib juhtuda, et diletandina pole sa enam kellegi ametivend, eriti meie kutseoskuse nõude ajastul, et seisad Buridani eeslina kahe elukutse vahel ega tea, kumb neist su peamine. Isegi teised ei julge seda otsustada.

Ametivend on seega tsunftilik mõiste, mis määrab ka ühise saatuse, ühise väljavaate. Ametivennad võiksid olla ka kõik õnnelikud, kõik õnnatud ja teised ühishuvilased. Usklikud nimetavad endid ainult vennaks (Kristuses!), ja vabrikutöeline on seltsimees, kui ta kuulub ilmavaatelt vasakusse tiiba. Ametivennad on ka need, kes mingisugust tööd ei tee, — kõik logelejad, santlaagrid ja boheemlased...

*

Ametivennad, kellest siin vestan, ei kuulu kõrgete kolleegide hulka, nagu kogemata arvata võidakse.

Arenevad sündmused süüvivivad ajajärku, kus telefonidega varustatud autojaamad polnud veel täiuslikult välja tõrjuda suutnud voorimeeste seisust ja elukutset. Nii konutasid need tolmust ja tuulest hahtetanud mehed, päikesest peitsitud inimesed suvel kummi-, osalt raudrehvitatud kalesside pukis, vahel uniselt röötsakile vajunult, või jälle kangest napsist liiga kuraasitavalt. Talvel tukkusid nad nahkpõlletiste saanikökside istukeis ootenurgal, peaga kõikudes pendlina kuni hobuse sabarootsuni ja jälle tagasi püstloodseisundini. Jutt on nummerdatud kodanikest, kes on määratud ohvriloomaks tsivilisatsioonile, vestlus — viimseist mohikaanlasist, kellest võidakse kunagi rääkida kui eelkinolisist, eelraadiolisist olevusist, kui vaikseist kannatajaist, kes üksusena ei vääri midagi, vaid alles hobuse, saani ja kalessi olemasolu moodustab mingisuguse terviku-kolmainuse, alles rakendus kaavitab sarnase isiku mõjulepääsu, määrab temale mingisuguse koha ühiskonna keerulises organismis, tehes objektist subjekti. Nii nad siis on: jalgadega kadunud saaniistuki õõnsusse või pukipõlle varju, nagu amputeeritud invaliidid, kes külmaga vehivad kätega, sõidul plaksutavad piitsa ja keeltki sõimuks, ka signaaliks, veul aga lorutavad päikeselõõsas tülpinult, kuulates ükskõikselte veolooma rautatud kapjade tippimist vastu õhetavaid tänavakive, ka sõiduki seistes, sest kõhu all pirisevate parmude ja kärbeste vastu peab hobune end kuidagi kaitsma, saba jõhvpiitsa abiks võttes, millega sageli vihtleb peremehe nägugi, äratades teda keskpäeva uinakust silmapilgul, kus mõni sõitasoovija just läheneb. Ainsast viipest, silmapilgutusest taipavad need inimestetundjad, kuhu sõita, kui kiiresti. Tundide viisi ootavad nad lõbutsejaid härraseid kuskil ööurka ukse ees, restorani lasipuu, vahel isegi astudes sumisevasse mesipuuusse, kus puhvetimamslist emamesilase ümber kihab joodikute heitev pere. Säärasel korral võib olvata veolooma spliini ja üksijäetu masendust: norus päi, aiste vahele kõssivaju-nult, madalaks litsutud, nii tammub ta tuimel nõksuvail jalgel, unustades lipuna pukivõresse pistetud piitsa. Uksest aga kandub pudelite paukudes õllehõng ja praadide leil viinaauru saatel, paiskub tänavale jutukõmin ja joodikute räuskav prassimine, millest kisedab üle klaaside klirin. Vahel ürgab automaat-kastpill üsna ragiseva ja kähiseva plekknoodiga oma tavalist marssi «Vanad toverid» ning säärikute kannad ja ühe joomari puujalg taovad takti põranda laubale sarnase südidusega, et huugavad kõrvad ja rammestuvad liikmed. Virutatakse rusikaga lauale, mis sürtsatab litauride lõõgina kisakõrde orkestri sekka. Restoranid suletud, valguvad mitmes suunas laiali tuigerdavad paarid ja mornid erakud, kaovad voorimehedki, et tõtata vastu õisele rongile või pugeda põhku peale 15-tunnilise tööpäeva. Kolmainus pudeneb: eraldatud mees, rakkevaba hoby, lahutatud troska näilitsevad õesel igauks mingisuguse iseseisva üksusena, elades oma uneelu varahommikuni. Kõik vaibub unne: tukuvad majad, majades mööbel, voodid, voodites inimesed, inimestes kurjad mõtted. Ja mõtetele järgnevad teod, tegudele vastuteod ja muud järeldused. Ühiskond elab oma pisielu valvurite kaitse ja tiiva all: kordniku sammud kaiguvad õhe, vahel häirib rahu hädavile, harva tulekahjukell või mässusignaali. Kodanik võib magada: teda valvatakse kõigiti ja hoolsasti...

Kuurordi kasvades, suvelinna arenedes nõuti sõidukite remonti ja mõningaid uuendusi. Isegi teatud vormiriide kohustusist räägiti linnavalitsuses, milline samm pidi taas ausse tõstma vanad laiad labrukad. Putukaina sõeluvad, parmudena vurisevad autod ähvardasid aga ära õgida kõik voorimeeste teenistuse ja sissetuleku. Kes oli jõudnud hankida enesele mõne hurtsiku ühes viletsa hobuse-talliga ja sõidukuuriga, ja sedagi kuskil linnaserval, see rabeles läbi, kuna üürilised käisid üsna norus päi, eriti sõidukehval ajal. — «Juba tahetakse sõita meie nahal,» lausuti linnavalitsuse uute korralduste puhul, ning igal käänakul selga sõita ähvardavad autod tegid omakorda närviliseks ka kindlaima käega ohjaidja. Autojuhtide tekkides voorimeeste seisus oli kujunenud alaväärtuslikumaks endisest, nende troskasid tarvitati vaid häda korral, vahest ka tervislikel põhjusil, kui vajati eriti tasast sõitu või kui sõitja oma mõõtudelst kuidagi autosse ei mahtunud. Oma aegsest uhkest kalessist oli saanud hädaveoriist-käru, nagu autojuhid pilgates sähvasid, millisele norimisele näidati keelt puki kõrgelt istukilt. Ei võinud juttugi olla ametivennalikkusest kahe vaenuliku klassi vahel, ja ikka sagedamini põgeneti seisukoha masendusest ja allamägemineku meeleheitest sinna, kus voolas rõõm. Tänapäeval võis näha, kuidas kolm saanide ette rakendatud tülpinud hobust konutasid mäludes, vahel sekka kurinatatud päid raputades ja sadamakõrtsi lasipuud närides, mis asetes üsna akna all, et võis seest loomade olemasolu ja allesolu jälgida. Puhvetist vasakpoolses kõrtsisopis istusid lihtsa pruuni laua ümber kapsa-ruualise lõikega pinkidel kolm meest. Toole selles asutuses ei olnud juba puhtpraktilisil põhjusil, sest madrused oleksid need haprad asjad laevanduse hooajal ühe õhtuga pihuks ja puruks peksnud või kiiktoolitades nad keskelt pooleks murdnud. Nii seisid tühjad lauad, norutasid pingid viiulikaanelise nukrusega, sest kuigi aeg oli lumekehv, jää praksuv ja öösiti paukuv sild tõmbus juba lahele, kuna viimased laevad olid väljunud meie sadama vangistusest põgeneva pealinna-jäälõhkuja sabas. Pooleli-jüratud prop-side virnad jäidki nii kai ümbrusse ja sadama suhu ootama uut hooaega, uusi laevu ja purjekaid. Mahajäetuna ja üksildasena tundus muidu jorutamise ja lällutamise rōkkav restoran, nagu olu kuksurnu majas. Ükskõikselt kohendas emand Troost leti klaaskatte all puhkavaid ja salaja higistavaid võileibu ja muid suupisteid. Nagu putukad akvaariumis olid nad varjatud inimeste näppude eest, kuna pilgud vabalt sakusmentide võludeni küündisid. Nagu lilled triiphones vajasid nad vahetevahel sopotamist, seadmist ja värskendamist.

Tüse kõrtsimamma ei sallinud hästi voorimehi, sest nende tellimised piirdusid pudeli õllega, parimal juhul paari napsiga. Üldse puudus neil see lai joon, mis omane madruseile, isegi lihuniketele, eriti aga metsaga hangeldajaile ja hobuseparisnikele, mis loob kõrtsis kohe vastava tuju ja ülemeelikuse täies ulatuses, kus rahal pole rohkem väärtust kui lihtsal paberilipakalgi, et süüta sellega või paberossi ja läida sigarijuppi. Voorimehed aga laiutada ei võinud: nagu poolvargsi istusid nad tänapäeva klaaside kuristikku haigutavate õllepudelite ees, valades pikkamisi ja laisalt valgevahulist kollast vedelikku olematusse. Varem töövoorimees olnud,

seega hiigelkarjääri teinud Jaska tellis kõhukinnituseks portsjoni seajalgu, sest olugi varem virtsas vantsinud, maitsevad viimased suus hästi, naljatas ta seltsilistele. Tauts eelistas keelt mädarõikaga, sest olugi see enne looma suus olnud, kõljab ta mehelegi närida, lisas ta ametivenna kulunud lõõpimisele. Joonas kõhkles kaua, mida tellida, kas rupskisültili, heeringat sibulaga, verikäkki või praetud räimi munaga. Õllemärjukesel on kummaline isuäratav mõju, et tundub vähe tervest letilaua roogade koormatusest. Peatus viimaks marineeritud kohakalal. — «Noh, nüüd on hull lahti! Vanast' söi kala Joonase ära, nüüd tahab aga Joonas kala kinni pista,» irtvitasid kaaslased. Siüies tõsisis isu, juues tuju. Häälend paisusid mahlakaiks, sõnad krobelisiks, viiped suurekaarelisiks. Nägudel vaheldus ilme kord irooniliseks, kord sapiseks grimassiks, ning käed täiendasid seda, mida sõnul öelda ei suudetud. Suitsupilved kogusid meeste peade kohale lae laotusse, rännates mingisugusest tuuletõmbest ukse suunas sinkjashalli kangana. Tühi ruum elustus sest kolmikustki, kõrtsi seinad kõmasid noistki näägutusist. Kõiki õrritas emand Troosti tursunud ja laiutav priskus, mille üle heideti paha nalja. — «Kas ikka tõesti emaelevandid on ka londiga?» sähvas Joonas möödaminevale mamslile Miiale, millele viimane vastuseks tõukas puusaga õhku ja kehitas õlgu, ise põlastavalt nagu krimpsutades. — «Hei, preili!» viipas omakorda Jaska, «mis metssea jalad te mulle toonud olete, kus pekki pole ollagi, ainult paljad kondid ja nahk, millel harjas alles kasvab kui mõne mehe ajamata habe? Mina karvu pole tellinud ja selle eest ei maksa, võite nad tagasi saada,» lisas ta ägestudes. — «Ega's mina pole seasöötja ja nuumaja,» tulistas Miia sädistades vastu, «ma toon jalad turult, nagu kõik inimesed seda teevad.» — «Nojah, te nuumate aga hästi oma perenaist,» viskas Jaska juba rahunedes ja edasi matsutades, leppides isegi harjastega. — «Oi, oi, küll saaks toreda prae kõrtsiemandast, küll saaks rasvase karbonaadi perenaisest,» lõkerdas Joonas ega suutnud oma toorest naeru pidurdada. — «Mis karbonaadi, palju toredat seepi saaks meie kasimata nägude pesemiseks ja käte küürimiseks,» torkas seni vaikinud Tauts, märkamata teenijat Miiat, kes parajasti tühjunud taldrikuid laualt leti nurgale korjas.

Järsku avanes uks. Lihunik Ott, tursunud ja ähkiv, prantsatas külma auru sülemiga sisse, müristades: «Või siis kõik sõidutajad sakstena kõrtsi pugunud, et istu kas ise saani ja lase käia, — mis mood see on!»

«Kuhu härrad soovivad?» uudishimutses viimast konti mugiv Jaska. — «Kas või ilma otsa,» tõrises kahiseva häälega pekkur. Jaska rabeles arvega ja väljus sõitjaga, käega viibates ja pükse kehitades, et paremini hõlmu kohendada. Tautsi-Joonast jäid kuidagi pikkade nägudega norutama: tekkinud tuju oli rebenenud ja meeleolu mõranenud, hall vaikus laskus kahe halli inimese üle, et raske oluoks vahet teha, kumb neist hallim oli. Ei mingisugust erilist tunnust, mis oleks mehi klassifitseerida võimaldanud, et tuima tõntsi pilgu tagant otsida seda tulukest, mis igas inimeses hõõguma peaks. Tülpinult asutasid nemadki minekule, sattusid aga arve õiendamisel saatuslikku tülli, süüdistades emand Troosti liigkasu võtmises. — «Kes käskis Tautsi minu surnuaiale ja mehe kalmistule sõidutamise eest rohkem võtta kui teiste käest,» sädistas puhkiv ja punetav perenaine. — «Oodake, oodake! küll ma

teid sõidutan sarnase tüssamise eest igaveseks ajaks kalmistule. Kui ma teilt rohkem võtsin, siis arvestades teie kahe inimese kaalu ja raskust, mida mu hobusel tirida ja kakestada tuli.» õigustas end Tauts, ent kokkus, nähes, kuidas emanda nagu tursus ja virildus peagu sinkjaslillakaks-punakapsaliseks vihaks: «Või teie ähvardate mind kalmistule saata, mind — ausat inimest!» — «Tauts lubas ju prouast seepi keeta,» muheles Miia, nagu õli tulle valades, mis plahvatab.

«Oi! Kommunistid, kõrilõikajad... politsei!» kisendas kalkunina koevile paisuv ja lõhkeda ähvardav kõrtsiemand... — «Mis kommunistid, kus on kommunistid?» pööratas tagatoast välja taaruv konstaabel, kätega vehkides ja nagu revolvri järele haarata tahtes. Tema vurrupuhmad olid veel sassis ja märjad õllevahust, suu läikis rasvasest söömaajast, kuna kollakad kassisilmad helkisid kurjakuulutavalt, meenutades millegipärast kahte vestinööpi laugude nööpaugus, väljaulatavate kulmude kaitse all. Emand Troosti järsk minestus katkestas korralvuri praalimise ja ähvarduse, mis võinuks kurvasti lõppeda, sest kui asi relvadeni läheb, siis vaikivad seadused, eriti kui see toimub purjus päi.

Mehi haaras hirm ja tekkinud segaduses libisesid nad kiiresti õue, haarasid ohjad, kadudes kurinate surisedes, judinate joostes üle kõötsi tõmmatud turjade, nagu oleksid kuulid vingunud järele, nagu oleksid tagaajajad tõtanud igast kandist. Ent kellelgi polnud selleks aega. Röötsakile vajunud kõrtsiemand toibus kohe, kui konstaabel suhu võetud külma vee dušina ta näole purskas, nagu seda tolmust põrandat pühkides tehakse. — «Arsti, arsti! Miia, ruttu, ruttu kutsu dr. Spiel, tema teab juba minu viga,» oigas ta haigena ja murtuna. Teenija jooksis kõötsides minema, kuna konstaabel perenaist lohutama jäi, kõiki võlla tõmmata lubades. Arsti saabudes oli emand Troost juba jalul, kostitades kibedaga ja suitsuangerjaga kahte järsku saabunud linakaupmeest, kelle tulek väsinud korralvurigi oli tagatuppa peletanud. «Seaduse silm» puhkas diivanil magusa norskamise saatel. Miia puhveti jäädes ujus proua majesteetlikult kõrvaltuppa, saadetud prille pühkivast arstist. — «Oi, röövleid!» ohkas ta lahti riietudes.

«Olen teile küllalt rääkinud, et vihastamine kahjulik,» rõhutas kuuldetoru siia-sinna tõstev ja patsiendi rasvavolte tagasitõrjuv vanahärra. — «Teie süda laieneb päev-päevalt, klappide viga suureneb, lihase jõud väheneb, ümbritsetud liigest rasvast, ja näe! maksa piir nihkub ikka allapoole, nagu laskuvad teised sise-mised elundidki, venitades teie nabasonga järjest suuremaks, avaramaks, et viimaks valguvad kõik soolikad läbi kõhupiige naha alla.»

«Aga mis teeksite teie, kulla tohtrihärra, kui teid seebiks keeta ähvardatakse, ja ärge arvake, et nad teilegi halastaksid! Te olete muidugi küllalt sõitnud voorimees Tautsiga, teate ehk tema numbriki, siis tänasest ärge seda enam tehke: ta on punane, läbi ja läbi punane. Mitte pennigi meie verivaenlasele! Kas olete veel vähe kuulnud pursuude soputamist, millega nüüd igal tänavanurgal praalitakse, kas pole teid veel kodanlikuks rämpsuks ja parasiidiks söimatud? Seebiks keedavad nad meid kõiki, kui aga piiri tagant abi saavad,» tühjendas ennast pereemand põhjalikult ja veendunult. Säärane jutt mõjus vanale prillurile häromastavalt: väriseva käega sooritas ta vajalikuma süstimise, kirjutas hirmu-

nult retsepti, kraamis kuuldetoru, süstla ja arstimite pudelikesed käsikohvrise, kiirustas äraminekuga sedavõrd, et unustanuks isegi arstitasu, kui emand Troost poleks teda ulatatud rahaga peatanud. Täna des ja sisemist erutust varjates katsus ravija ravitava rahustada ja lohutada, ent see lõppes lootusetu fraasiga: «Oi, oi! Rasked ajad, rasked ajad!» ...

Hilisõhtul sumises aga restoran jälle mesipuuna, nagu poleks midagi juhtunud: poetusid üle läve ujedad kingsepad, hiilides pimedamasse nurka, et kibestunult norutada ja konutada, kuni viin lükkas käima hõredad mõtted ja süütas mingiks sootuluke-seks tuhmunud-vesised silmad.

Rätsepad peagu tantsisid uksest sisse, nooremate sellide keppi keerutades, vanemate oktoobrit kergitades, hõlmu laotades. Nad armastasid istuda silmapaistval kohal ja nende jutud olid immutatud kahemõttelisist nilbusist, võrtsitatud lorilaulude pärliterist. Nõelurite naer oli purskav ja plahvatav, liigutused sooritusid mängivalt-plastiliselt, peagu piljardimängulise kerguse ja painduvusega.

Tislerid, sepad ja mehaanikud, kühmas ja kohmetanud, selle juures aga jõhkrad, valgusid eeskojast leti poole, nagu valmis lööminguks, tuues kaasa õlihõngusid, kivisõe ja rauatolmu ja muu räbu läpastust. Teisigi hantvärke, turukaupmehi, üksikuid kalureid, võrtspoodnikke, maalreid eksis õõliblikaina restorani pimes-tavale ja kutsuvale tulele, ilmusid kõrvaltänavaist saagitsejad naisedki, et jalutada ja piielda siinses ümbruses. Pislinna kooskõla oli taas saavutatud, vähemalt tänaseks ...

3

Üle öö oli linna ilme järsku muutunud: tänavail võis sõdureid näha sõelumas siia-sinna äreva kõnnaku ja tähtsa ilmega. Turul piirasid nad ümber kahtlase jõugu logelejaid, haarasid ühes mõne ausa pärjerigi, hõredat ahelikku ketiks koondades, ning kõike seda loomust vastu turupoe seina surudes. — «Käed üles!» käsutasid nad ootamatult ja alustasid üksikhaaval saaki sorteerima, nagu tehakse seda noodapäras leiduvate kaladega. Kobati kõigi taskuis, soriti pabereid, kellel need kaasas juhtusid olema. Hirmunud mehed olid kaamed, alistuvalt sõnakuulelikud. Ainult mõni sõandas tõrgutseda, pomisedes: «Mis narrus siis see on, et enam avalikul turuplatsil ka seista ei tohi!» Kõigi nägudel lõkendas ärevus. miski salapärane õõv: käsikorvidega turule tõtanud naised, noored kui vanemad, teenijad kui perenaised, pistsid nurgal ninad kokku, et paljundada kõmu äratõmbeid kui lendlehti, et levitada kiirkõnes kõiksugu kuuldeid, lisada omi arvamisi, nagu antakse turulgi midagi pealekauba rohkemostjaile. Ühes toiduainetega pistetakse korvi nii mõnigi uudis, ostetakse kaubanaistelt nii mõnigi mõte ja klatšilaine, mis kantakse koju üsna hoolikalt ja hästi sissepakitult ning serveeritakse sageli lauale enne kauba välja-laadimist ja turukorvi lossimist. Ent täna ei räägitud, vaid sosis-tati ümber vaadates, nagu midagi oodates, kedagi kartes: kabu-hirm oli inimeste ilmes ja liigutusis. Majadki põrnitsesid kohku-nult ega saanud inimesist aru, miks nad nii kramplikult väravaid ja ukse lukustasid, pealegi päisel päeval. Ametiasutused, ka polgu

staabihoone, olid ümbritsetud okastraadi kibuvitsakrooniga, kaitsitud täägitatud relvadega ja käsigranaaditatud sõduriteahelikuga. Nagu kerratõmbunud siilid tõukasid need majad oma okkaid, nagu vihased loomad ajasid nad harjase püsti, karva kohevile, turja turri, selja küüru, näidates kiskja küüsi, teravaid kihvu, paljastatud hambaid.

Rahvas tohtis ainult ühel pool tänavat liigelda, ja õhtu saabudes, õö laskudes nõuti erilisi pääsmeid, peatades iga kodanikku juba kaugelt «seis!» käsklusega. Et säärast tülitust vältida, hoiti noist majust eemale, põgeneti pahuraist tänavast, minnes ringi kaugelt — kõrvalisi teid ja radu.

Mis oli siis juhtunud? Millest sosistati siis? Millest pajatasid ajalehtede kõmuharad leheküljed? Kas tõesti vandeseltslaste riigipöörde katse, kas tõesti enamlaste pöörane võimuhaarang? Kõneldi mässulisist väeosadest, kommunistide lennukeist ja lendureist-riigireetureist, räägiti revolutsioonilistest tankidest pealinna tänavail, mainiti inimohvreid, lasti lendu pöörasemaid välmeid, mis pani kihama provintsigi. Oodati, mis saab edasi. Ent võim ajas end juba püsti, toetudes täägile ja truuks jäänud kodanikule, kes paitas püssi. Kodanik, kes koju ja kambri jäi, võis juba julgemalt hingata, sest «hädahoht» oli möödunud, mäss oli ebaõnnestunud. Algas klaperjaht kõigele kahtlasele, nabiti kinni nii mõnigi süütu, nii mõnigi võimumehe vihaalune, nii mõnigi näpuganäidatav.

Samal hirmuhigist rõskel hommikul tabati oma korteris üsna une pealt ka voorimees Tauts ja ta kokkunud-kohmetu naine. Sõimu saatel, püssipärade tõukel lohistati mõlemad üle läve, asetati veoautole ja sõidutati vanglasse, kuna korteris sooritus põhjalikum puistamine, asjalikum läbiotsimine, et oli pahupidi pööratud kõik, mis kuidagi veel soputada andis: täägiti patju, torgati madratseid, murti ja muugiti uksi, raspeldati riive, soriti pabereid, kirju, rahmeldati pööningul ja nuhiti isegi peldikus.

Ei relvi, ei midagi olulist õnnestunud leida, ei proklamatsioone, ei muud kahtlast kirjandust. Ainsa salapärase süütõigana jäi miski nimestik üksikute linnakodanike loeteluga ja nende aadressesga, mida salaluure tõlgitses mestamiseks määratute koostelehena. Tauniva olmana leiti veel tükk punast riiet, millest pidi jätkuma lipuks. Ainult lipuvardaks sobivat ritva otsiti asjata. Siiski, leitud esemed suutsid kõiki küllaldaselt veenda. Varsti kihas linn kõmumust ja värskeist välmeist: räägiti salaorganisatsiooni paljastamisest, mässuliste kavatsusist ja kohapealseist ettevalmistusist, sosistati pöörasemaid kuulmeid, kabulisi teateid luhtunud veresaunast. Miski loomalik õõv hõljus linna kohal, iga pääsnu südames, iga vastutulija suurestunud silmis. Salaluure sirutas aga haarmeid uute süüdlaste järele. Julgeolu ämblik kudus ülemaalist võrku, kaitseliidu ridu koondades, lisaabi organiseerides. Püssid seljas, matkasid üsna rahulikud kodanikud maanteid ja metsi mööda, jälgides põgenejaid, otsides neid küünidest, heinakuhjadest, peletades pagulasi peiduurkast piiri poole. Viimane tõmmati pussakuna koomale ümber vabariigi hõlmade, kõvendati valvet kõikjal, iseäranis aga kahtlastel ülekäigukohtadel ja reetvail ristteedel: tääkide tarand, okastraadi võrk pidi sulgema kõik mõrad ja mulgud.

*

Järgmisel hommikul, kui ametivennad Jaska ja Joonas postkontori naabruses sõitjaid ootasid, omavahel arenenud sündmuste üle mõtteid vahetades ja hirmuga ümber vaadates, kas viimaks kellegi kahtlane ei näi nende põnev jutlemine, astus nurga tagant varjuna juurde salaluure ametnik, käsutades mõlemaid ülekuulamisele. Mehed kahvatusid, kohmetusid, ent alistusid otsekohe nõudele. — «Noh, sõidame siis, kui soovitakse,» kogeles Jaska, istet põllest vabastades ja seda ametnikule pakkudes. Ent sõita polnud kuigi kaugale.

«Ah siis need ongi need teised seebikeetjad,» pomises juurdlust toimiv, altsilma kõõrdi hiiliv, kulmu kortsutav, laupa krimpsutav kiilaspea. — «Ei, meie oleme voorimehed!» julges õgvendada Jaska, ise ruumi silmitsedes, kuhu neid õue kaudu oli talutatud, julgenedes märksa, nähes puuduvat püsse ja muid piinariistu. — «Voorimehed voorimeestena, aga ütelge, käite teie sageli sadama kõrtsis?» — «Eks ikka käidud saa,» urises Joonas. — «Mis teid sinna siis ajab?» usutles sünge härra edasi. — «Mis keegi kord... vahel mure, vahel rõõm, vahel ka lihtsalt igavus pukis konutamisest... ka istmik jääb kangeks ja jalad surevad,» kostis Jaska. — «Milliseid asju arutasite viimast korda Tautsiga trahteris istudes?» jätkas usutleja. — «Kas ei kutsunud ta teid võitlema ülemaailmse revolutsiooni eest, kas ei rääkinud ta teile kavatsesavast vere-saunast võimaliku riigipöörde korral?» — «Kui poliitikast rääkida, siis ei minda seda ometi kõrtsilaua taha kuulutama ja tegema,» sähvas Joonas. — «Ah soo, siis te käite kuskil mujal riiki pööramas? Miks läksite sel õhtupoolikul aga just kolmekesi, just tolle tüübi — Tautsiga?» pinnis ja päris juurdleja edasi.

«Noh, ütelge, mis põhjus ajas näiteks teid sinna?» põrnitses ametnik Joonast. — «Sattusin naisega veidi tülli,» avameelitses küsitav. — «Ja mis põhjusel tüli siis tekkis?» lunis urgitseja edasi. — «Ah, asja polnud ees, teist taga: tahtsin kord ka nalja teha, et naist üllatada, ning ostsin ilusa lõhnava potiilile, nagu seda mu sõitjad sageli teevad, aga siin alles sain peapesu. Õeldi, et lilli viidavat vaid libudele, mitte aga mõistlikule, ausale naisele, kel rohkem vaja supijuuri kui liiderliku lõhnaga lavataimekesi, kel tarvis iga teissugust potti kümnevõrdselt rohkem kui lillepotti, ja siis sõimati mind vanaks ogaraks orikaks... Eks meel läinud kurvaks, ja...» — «Tauts teid siis kõrtsi ei meelitanud, midagi poliitikast ei rääkinud? Aga miks põgenesite siis konstaabli ilmudes?» salapäratses kortskulm edasi. — «Keelatud koosolekuist teie osa võtnud ei ole?» usutles ta vastust ootamata edasi. — «Ei kunagi!» vastasid ametivennad kooris — ega uskunud oma silmi, kui neid minna lubati. Kähku kadusid nad hoovi, kartes tagasikutsumist. Alles sõidukis istudes, ohje pingule tõmmates ja hobusele piitsa andes tärkas usk ellu ja puna palge: veel elasid nad oma piisielu, kuuludes mingisuguse tundliku osana ohjade otsa, tüüriva mehhanismina istukisse. Veel polnud nad hukkunud, veel olid nad vabad. Judinad jooksid üle turja, süda ängitses kuskil sügaval ning kopsu ei mahtunud õhk. Kogu sisekond kiskus kokku, erutades kõiki elundeid, et kipitas põies ja õhetas pärakus.

Nii rõõmsalt polnud kurinad iialgi sürtsunud, nii rütmikalt polnud kabjad varem plagisenud, nii lennul ja püsti päi polnud hobused ammu enam traavinud läbi tuttavate tänavate, sihita kandes

palavikuläkelise ilmega mehi — eemale millestki koledast, millestki õudsest. Kas ei kihuta viimaks keegi järele, kas ei olnud see ainult jahilooma jooksetamine jälgi nuhkivate hagijate ees? ... Edasi, eemale sellest! ...

*

Ohtu saabudes tühjusid tänavad, vaibusid kramplikku tarretusse närvitsevad majad. Mõni üksik kass jooksis üle tee naabri väravani, kadudes saba vilksatades hoovi. Linn oli kainestunud, inimesed nagu millestki ehmunud: ükski joodik ei astunud üle kõrtsi läve ega olnud enam kuulda öiseid lallutusi. Emand Troost istus troostimatult tugitoolis, tukkudes tühjunud kõrtsi leti taga, unistades endisest heast ajast ja selle kuldsest kumast, kus veeres veel vene kuld ja hõbe. Pööningu peiduurkas oli seda läikivat ja kõlisevat mitu karbikest, neist mõned lõngakeraks keritud. Pühapäeviti hiilis ta sinna, nagu salajasele kohtamisele, silmitses ja sõrmitse rahaüksusi, paitas mündil tsaari habet ja vurrusid, hardudes esemeist, mis kuidagi õndsalt minevikku meenutasid. Raske meelega, veel raskema sammuga astus ta ettevaatlikult alla oma tuppa, jäädes pisarsilmil seisma keisri perekonna pildi ette, nagu palvetades. — «Oleksid sa elanud, kõik oleks hoopis teisiti!» õhkas vaene kannataja, pühkides pisaraid tomatlaiguliselt porsunud näolt. Ent tsaar jäi endiselt ükskõikseks ja tardunult jäigaks, samuti ta lahitsasse uppunud abikaasa ja tülpinud pere. Ainult troonipärija silmis näis helkivat midagi sootulukese sarnast. Pilt elas endist elu ...

Esimese revolutsioonituhina järel oli joomine ja laagerdamine tublisti suurenenud, sest selles nähti head tooni ja ajaga kaasumist, ent sellele järgnes varsti mõõn, ja ka demokraatliku vabariigi määrused ja maksud muutusid päev-päevalt karmimaiks, tulupiiravamaiks, kuni viimaks nüüdne krahh oma ööliiklemise soikumisega hoopis ahtraid väljavaateid pakkus. Võileivad kippusid hallitama, toidud aeguma, liigutamata sahtlid kopitama. Millest nüüd elada, kuidas tulusid hankida, kui kasvasid ainult kulud?! Rammestunult vajus restorani perenaine diivanile, pani lihavad käed kumeraks võlvitud kõhule, kust nad palveks sulgunult rüppe vajasid, huulte omaette pomisedes, kuni teenija selle budhaliku poosi katkestas mõne nõuküsimise või värske klatšiga. Võpatades virgus siis see enese ihhu ja rasva uppunud kogu, nagu tabanuks teda keegi kuriteolt. Tehtud naeratus pidi kõike hüvitama, millele järgnes: «Ah, lõpeks juba see öökeeld, ei nii jõua küll enam üüri ja maksusid maksta!» ... Miia nägu venis pikaks ja virilaks, hädaldades isegi kaasa. «Kõik selle Tautsi süü, kõik tema töö!» rõhutas ta perenaise töökorraldusi kuulates ja pahurat rääkijat puhveti poole paterdada aidates. — «Oleks! ...» — jäi jutulõng kuidagi pooleli ja katkes ...

4

Trellitatud ja kastvõrega ümbritsetud vanglaaknast kimas kongi imarhämarat, hälbivat koidukuma, nõrgus päikese arga hahetust läbi kattedurna, immitses hommikupiima lootustelännikusse. Milline mөөt on ajal suletud ruumis, milline ulatus ainsal minutil ses

üksinduses! Päeval on pikk ja viril nägu, õöl kohutav, kohutav lõust. Ootad koidukuma, ent selle saabudes on valgus valus, et juba igatsed peita rahutust õhtu varjudesse, laskuda tumm-musta õö õõnsusse — pimeduse paitavusse, ent siin märkad oma mõtte jaaniussilist hõõgumist, selle vosvorset vastuhelki, ja siis ootad uuesti hommiku lunastust, valguse vabastavat viibet.

Millega mõõta inimest selles kokkulitsitud ruumis? Kas ei ole tema ulatus suurem endisest, kas ei paisu isik lõpmatuks küsimuste-kostmiste labürindiks, kus võib eksida ringi, ilma pääsu leidmata? Pea tundub suurena, valusana, mõte abituna, väiksena, käed kääbusliigendena. Hirm sirutab haarmeid, kartus katsukeid. Teadmatus tõuseb tulikerana ja põletab piinakambrite halastamatusega...

Kuidas oli Tauts hingitsenud õö läbipaistmatus õõvas, kuidas oli ta senine mõttelage aju pimeduse-ekraanile lintinud moonutatud-jäiku tõiku. Meenutas vaevalist täitanud loomaelu Galiitsia kaevikuiski, kordas lahingu jubedusi haavatute kilamisega, surijate oietega raketitatud õös, ent see oli midagi muud, kuna seal vägistas inimene ise ennast, sundides end surmale silma vaatama, trotslikult ründama, ennast kaitsema. Praegu tajus ta ainult teiste vägivalda, ilma vähema võimaluseta loovimiseks-vastuhakuks.

Järsku tekkis tal mõte ja tahe peeglistse vaadata, et oma välimuses ja ilmes veenduda. Kunagi polnud ta seda vajadust nii teravalt tundnud, ja paistis üsna imelik, et ta kuidagi meenutada ei suutnud, milline oli ta nägu varem: ta ei tundnud ennast enam, või kui, siis seda sisemist- uut, mis sündis siinses üksinduses, mida ta varem polnud tähele pannud. Rahutult libistas ta käega üle põsenukkide, sõrmitses suud ja ninasõõrmeid, nagu oleks see võõras lõust, ega leidnud midagi, mis tõesti käega katsutav oleks, peale kasvava habemetüüka. Kohmetult vaatas ta nüüd oma käsi: neid nägi ta, need olid siiski tükk temast, osa sellest tundmatust. Nähtamatust, mida kujutluski lähemale tuua ei suutnud. Ka jalad olid omad, kõik muu oli võõras ja ununud nagu mõni tuhmunud minevikumälestus, mida raske meenutada ja uuesti ellu kutsuda.

On ta siis endale juba minevik, mälestus? Kas ei elanud ta nüüd palju jõulisemalt, palju sügavamalt? Kisendada oleks tahtnud sesse vaikusse, nagu teevad seda ahastusest loomaaria puuriloomad, ent ta suutis ainult haigutada, katsus ringutada, kuid kõik tundus ebamäärasena. Ainult müürid olid tõelised — paksud, mida rusikate jõud ei jõua purustada ega ükski hääl läbistada. Telliskivipunane barjäär ei lase edasi siniseid oiged, meele-tuid märatsemisi, õiseid ulgumisi. Kuuled ainult südame kärsikuid lööke, tajud mõtete vasardamist oimudel, tunned tuiksoonte tuikamist randmel ja ajus. Vere punane mahl uhub rakukesi — see on elu! Mahl nõristatakse mulda, ja... elu ei ole. Kuul on nagu tuul, mis kustutab puhudes küünla... Tauts lõdises ohvriloomana, kuulates iga sammu, iga riivi krudinat, iga ukse paukumist, iga taba lukkumist ja poldi lükkamist. Ehk leitakse ta siiski milleski süüdi olevat, palju säärasel äreval ajal vaja?!...

Tuhnis mälus läbi kõik tehtu, öeldu, meenutas iga sõna, lauset mõnelt töölistkodu koosolekult, kus oli vahel harva käinud. Laotus silmade ette seik emand Troostigagi, mida pidas ebakohaseks naljaks, pälvivaks vaid libisevat tähelepanu. Ei midagi olulist, ei midagi taunivat võinud ta välja õngitseda oma lähemast mine-

vikust, ja valguse kimades hajus rahutus läitvaks lootuseks: kõik võis ainult suur eksitus ja arusaamatus olla. Kõik lõpeb hästi, nii temaga kui naisega. Varsti on pere jälle koos oma väikses onnikeses, varsti võib ta jälle ülalpidamist teenida, varsti näeb ta jälle oma hobust... Kes teda nüüd küll toidab?... Kus ta siis õieti on?... Miks hoitakse teda siin kinni?... Sammud lähenevad... Nüüd... vist?...

*

Nagu puuriloomale visati läbi ukse midagi söömiseks, mis pidi moodustama eine, ent isu puudusel jäi kõik puutumata. Veidi hiljem kuuldus koridoris tavalisest rohkem samme. Imelikul viisil lähenesid need just Tautsi ukse suunas, peatudes hetkeks, kuni kolksatas lahti riiv, pilutus sissekäik kahe inimese läbipääsuks, et kohe jälle sulguda. Portfellitatud kotkanäoline härra, ebaloomulikult lihavate sõrmedega, tiris mapist terve virna dokumente, valis neist üsna kolletanud paberilipaka, mida silmitses ka teine, tähtsa näoga poisikesohtu kaaslane. — «Siin on siis teie patu-register, ainult seletage veidi, mida tähendavad selles nimestikus salapärased märkmed,» usutles ühte silma pilgutav nuuskur. «Näiteks: Mihkel Kargutaja, Hobuse tän.7, — järel rist, Toomas Lage, Herne tän. 1, — küsimusmärk, adv. Bleimann — kaks risti, mõnel aga ainult kriips. Vist nii, et rist tähendab seina veerde saatmist ilma pikema jututa, kaks risti otsekohe, jalamaid, küsimusmärk — vaja tribunaliil otsustada, joon — armu anda, asi esialgu lahtiseks jätta — eks, vennas?» Tauts võpatas, kuuldes sarnast välmet. Oli teatud tunniks tellitud sõidud märkinud paberile, lisades vahel ka vähem tuntud aadressi ning saadud raha kviteerides ristiga, saamata jäänud — kriipsuga, kahtlast võlga ?-ga. Milline ilmutamiseramaat oli noist märkmeist saanud! Siiraille seletusile naerdi ironiliselt ja pilkavalt, vangutati pead ja väljuti ähvardades: «Noh, varsti veendute, mis tähendab ristikesi teha!»... Uks lõnksatas kinni...

Miski must ja raske laskus masendavalt Tautsi õlgadele, surudes ja litsudes murtud mehe räpasele lautsikule. Üksikud pisarad pudenesid õlekoti tolm. Miks piinatakse inimest, miks kahtlustatakse teda nii alatult?! Samade müüride vahel, võib-olla üsna naabruses, vaevleb samasuguses kongis ta kaaslane, ta naine Marta, keda ehk piinatakse samasuguste urgitsustega, reetlikkude võtetega. Teadis istuvat juba pikemaajalisel eeluurimisel mehaanik Öismetsa. Kui palju on nüüd neid «õisi» metsast veel juurde nopitud? mõtles ta iseeneses. Kujutelm, et on veel teisi kaas-kannatajaid, et ta pole ükski, lohutas sekundiks, hajutas minutiks meelehärmi, vaigistas õõva suure selgusetuse ees. Miski külm ja nilbe roomas paratamatult lähemale, aeg venis ja takerdus. Pikkamisi lähenes päev oma agooniale — õhtule. Maailm vajus varjudesse...

*

Õõ tuli raskete ulmadega, võigaste viirastustega: linna lõppjaamas askeldasid vedurid giljotiinpunaste ratastega, saalisid vändade vahkatades, silindrite turtsudes nii vähemad kui suuremad masinad, sõites auru visisedes otsejoones vastu üksteisele. Üsna väikesel kitsarööpalise veduril, millele täie hooga sõitis vastu laiarööpalise hiigelvedur, jõuk meeleheitel inimesi lehvitas kõigest jõust signaallippu, kisendades hirmust virildunud ilmega, kokku-

põrke paratamatusel ahastavalt käsi ringutades. Järgnes kohutav raksatus — raua kriginaga, inimeste oietega, auru pahvatades pilvena, rusude paikudes pilpaina õhku. Lõmastatud ja üksteise sisse jooksnud vedurite alt ja vahelt paistsid moonutatud laibad — purustatud liikmetega, räbalastatud riietega. Järsku sest rusuhunnikust sibilis välja just munast koorunud kollane kana-poeg, hirmunult siutsudes ja siia-sinna joostes üle rööbaste rägastiku. Iga sammuga kasvas ta suuremaks, suuremaks. Nagu pilt kinoekraanil paisus ta astudes kohutava kiirusega, lähenedes, lähenedes — otse meisse. Juba oli see hiigelkana — suure punase harjaga, tugevate tiivakontidega, väljasirutatud kaelaga, nagu midagi kuulatades. Kuskil laulis kukk kolm korda, oodates vastukaja. Järsku lamavad lõmastatud laibad sirgusid püsti, joondusid ühiseks riviks, astudes sõdurisammul uljalt ja püsti päi. Kuskilt kostis kauge muusika. Oli see marss «Vanad toverid» või koguni «Internatsionaal», mis mürtsus läbi massirohkete tänavate, kord kaugenedes, kord lähenedes, lähenedes kõrvulukustava hädakisana. Näe! juba varisevad helidest kokku majad, tuiguvad tornid, pragunevad müürid, nagu puhuksid Jeeriku pasunad... Sammud lähenevad taktis... Uks avaneb... Kaks relvastatud sõdurit seisavad lävel, käsutades tõusma unehigist kurnatud, vaevatud meest. Tauts jahmatas ega suutnud alguses eraldada tõelisust unest, und tõelisusest. Kesköö tume aimus paisus hambaidlõgistavaks hirmuks, liikmeidhalvavaks õõvaks, verdtarretavaks kartuseks. Kuhu?... Milleks?... Vastust ei ole. Kiirustatakse, kargitakse, kästakse... Inimene peab alistuma — sõna kuulama. Ainult loomad tõrguvad...

Vangla värava avanedes kohutas tühjunud öine linn oma surma-vaikusega, masendas mõõtmatu mahajäetusega: suur kalmistu oli see — kirikute ristidega tukkuvate haudmajade, kabelelamute kohal. Vilu tuul löötsus läbi põiktänavate lõõride, vilistades kaasa kettide kõndivale kõlinalale, ahelate astuvalle muusikale, tungides võpatamapaneva rõskusega üdini. Postide virvetuli kõlkus — valgust sarjates, võikaid varje heites. Saatjad vaikisid mornilt ja asjalikult, astudes mehaaniliselt, nahisedes omaette teeseldud rahuga. Taamal tänavate ristlusel — vaevalt märgatava halli tulbana valvas kodanike rahu politseikordnik, Tautsi koolivend Kurm, kes marssijate lähenedes saadetava ära tundis ja poolnaljatades küsis: «Kuhu te selle inimeselapse südaõõl tassite? Mis jalutus-käik ja teise talutamine see siis on, kui kõik koeradki magavad?» lisas ta noomiva tooniga. — «Ikka mätta alla, ikka mätta alla,» vastas jässakas sõdur. — «Noh, kas nendest mätastest viimaks puudus ei tule, kui iga öö mehi materdatakse?» lausus korralvur, eemalduvale vangile saateks pomisedes: «Mehist meelt, mehist meelt!...»

Sest öisest kõnelusest jooksis judinaid üle ihu. Tauts, kes seni kõike oli kohelnud kui suure arusaamatuse keerdkäike, kes tõsiselt uskuda ei võinud, et ta süüdi on, jäi süngeks ja kohkunuks. Jutust selgus järsku, et inimese elu mõõdeti sammudega, et varsti on lõpp astumisele, kõigele. Ta katsus korraks naeratada ja kõike naljana võtta, ent seegi tundus irvitusena isenda üle, millest nägu virildus võikaks grimassiks. Tundis, kuidas nõrgestusid jalad.

Värinad raputasid ihu, silme ees virvendas: vilkuvad vokirattad ketrasid niidiki värvilisi koonlaid, nähtamatud käed issisid lõnga keerlevalt kerilaualt, maailm pöörles karussellina, millest pööritas pea. Kõrvus kohas mets, ajus mühas meri üle pea kauhkava lainega. Õo õudne kuristik haigutas jalge ees kohutava sügavusega, kuhu astumiseks polnud jõudu ega julgust. Taarudes, kättega õhus tuge kobades vajas Tauts järsku jalust niidetuna kokku, prantsatas kettide kõlina katkedes tänava lumme, vaevalt sosis-tades: «Ei ma suuda enam, tapke mind siinsamas, ei jõua, ei...!» Nuuksekrambid lämmatasid sõnad, haarasid liikmeid imeliku halvatusesega, pigistasid südant klammerduva valuga, et uuesti midagi keerles ja silmade ees vehkles: vedurid tormasid ölesööja lõustadega, aurust ähkiva ja vahuse suuga, turtsudes vihaselt vastutulevale vastasele. Järsk raksatus, raputus, ja juba nad paiskusid rusuna külili, väntade takerdudes, rataste topates... Sõdurite raputavad käed haarasid õlast, kiskusid kraest, tuuseldasid turjast, upitades jalule nõrkenud inimest, ent meeleheitest järsku virgudes viimane raputas end lahti hoidjaist, vehkis ketistatud käte ja jalgadega, viskus uuesti tänavale ja kisendas: «Ei sammugi astu ma enam, ei, ei! Nii kergesti ei lase ma tappa süütut inimest (nagu oleks ta rääkinud kellestki teisest, kolmandast)... Jätke mind rahule, ärge puudutage mind, olen samuti inimene nagu teie, olen süütu...» Siin haarasid uuesti käed, siin müksas sõduri raskekontsaline saabas lamajat istmikku, nagu tehakse seda jalgpallimängul, ent Tautsi jalad ei kuulunud sõna. Kujutelm kõigest saabuvast rammestas sedavõrd, et ta kõlkus elutu tombuna teda lohistavate saatjate vahel, kuni neist tõugatuna patsatas kummuli jalgteel lumme. — «Kuradi raisk niisugune, ära vinnab õlad, maha venitab naba paigalt,» lausus higi pühkiv sõdurijäss. «Mine sina. Odu, jookse jaamanurgale, tassi siia mõni vorimees, aga kähku! Tõstame selle sõnniku kärule...»

Veidi toibudes Tauts ajas enese põlvili, tõusis tuigerdades püsti, nagu raskest unest virgudes. Joosta, põgeneda oleks ta tahtnud... Vist tegi esimese sammu, ent siin rabas tume müts teda lagipähe, mis paiskas mehe uuesti lumme. — «Appi, timukad!» kaikus õhe hüüd, kadudes tumma vastukajana tänavate kurdu...

*

Jaamaesisele saaniistukisse tukkuma jäänud Jaska jahmatas järsust raputusest. — «Hei! Sina, unimüts, sõida siva Vingi tänava nurgale,» kiirustas rapslev sõdur. Näpilumeline tee ei võimaldanud küllalt kiiret kihutamist. Mõnes kohas jalased viilisis tuld ja kabjadki välgatasid kividel, ent relvastatud sõdur hirmutas pingule ohjad ja plaksuma piitsa. Sihile jõudes, oma sõpra kettides lamamas nähes Jaska pööranuks tagasi, kihutanuks eemale teise õnnetusest, ent juba lohistati pooluimast inimkogu sõidukisse.

«Sõber, päästa mind, päästa mind timukate käest,» anus ja kogeles segane Tauts, lõdisevaid käsi upitades. Ent liikmed olid rammestunud, sõrmed rabelesid mõttetult, tahtes nagu kramplikult kinni hoida millestki libisevast, millestki käestkistavast. Kogu keha tõmbles vappkülmast, keel takerdus lõgisevate hammaste vahele, ning järsust tõukest selga, müksust roiete vahele katkes kõne, sulgus suu. Tauts paisati istukile saani, ühe saatja kõrval istudes, teise jalastele jäädes. Saanipõlle rihmsilmus haagiti vasta-

vate nuppude taha, mis ei lasknud tõusta ega rabelda. Läbi õõ ja peatänava kaikus ahastav kisa: «Seltsimehed, aidake mind, päästke mind!...» — «Juba seltsimehi kutsutakse appi! Noh, kul-lake, need on teispool piiri, taga traataia ega kuule su lõuga-mist,» sõnas jalastel harklev Oodu. «Kutsu parem oma surnud ema appi,» müksas istuv sõdur, kiirustades küüdimeest noomivalt: «Katsuge ometi oma setukasest jagu saada, tõmmake talle piitsa nii alt aisa, et sõit ka edeneks...» Postkontorist möödudes oli sealne sõidukite seisukoht tühi, kurt ja tumm. Telegraafi valve-tuluke kumas jäigalt, asjalikult, savõtmatult. Suur ükskõikus vahtis uniseil silmil õöst, põrnitsedes pimedusest puugina. Majad haigutasid tülpinult, tänavad kaikusid kabelina üksikuist summu-tatud sõnust.

*

«Noh, esimese tänava nurgalt paremale, paremale, mitte vasa-kule-pahemale,» rõhutas sõdur Oodu, «nii, nii!... nüüd valve-sõdurite kohal peatuda!...» Kaks täägimeest jõlkusid edasi-tagasi, nagu oleks neil kohtamine kellegagi, keda oodatakse kärsitult. Tauts sikutati saanist pakina, haarati kätesangadest ja talutati ukse poole. — «Olgu sulle saatust armuline, ära süüdista, veli, saa aru!» lausus Jaska, sõbrale hüvasti öeldes ja samal hetkel ohje tõmmates, et hobust kiiremini eemalduma sundida, põgeneda pimesi välja õudsest ööst ükskõik kuhu, kus aga oleks valgust, päikesepaistet, kus inimene oleks kaitstud... «Paigal seista, oodata!» kärgatas sõdur Oodu. «Poisid, püssid laskevalmis! Vaa-dake, et see kirvenägu kapja ei laseks! Valvata, et seisaks nagu ausammas nihkumata paigal, nagu balsameeritud vaarao, kuul-site?» Jaska võpatas: veel polnud lõpul ta piinama. Öönes õõ haigutas kuristikku, kuhu tõugati inimest... .

Tauts lohistati eelruumi, kus relvastatud sõdurid närvisesid ülemuse käskude ootel, vahel pütsikuna sirgudes ja silmadega aukraade õgides... «Ah see ongi siis see puurilinnuke,» lausus paks, rüssakas ja rasvast läikiva näoga käskjal, Tautsi pealaest jalatallani silmitsedes ja muheldes. «Tere, kommunistlik kanaari-linnuke, trastu, vankade tihane, venelaste värvuke!» irvitas ta mõnitavalt ja ülbelt.

Tauts oli tuim ja elutu, et pilkele reageerida. Külm higi nõretas ta laubal, põlved nõtkusid, silmad tuhmusid — täis siiruviiurilisi rõngaid, nagu oleks keegi vandanud värvilisi värtnaid poolsuletud laugude ees ja pildunud sätendavaid süstikuid säärase kiirusega, et võimatu oli kõike täpsemalt jälgida. Kõrvus kohises sügismets, kumises veduri pahvimine, loksus mereluile. Ninas kipitas midagi roiskumislõhnalist, sundides aevastama ja turtsuma. Keel kuivas kleepuvalt kurgulaele, põis pakitses imelikult ja sisikonnas oleksid nagu sitikad songinud. Nüüd oli ta juba ükskõiksem oma saatuse suhtes, nüüd alistus ta jõuetuna... Värvilised värtnad virvenda-sid läbi miski udu. Kuskil undasid telefonikeeled...

*

Sõdur Oodu astus kangelasena järgmisse ruumi, raporteerides vangi saabumisest uljalt ja võidukalt. «Veoauto tellida, kuus sõdurit valmis seada ja oodata!» kamandas komandant ilma silma pilgutuseta, ilma pea pööranguta, lauba hiiveta, jätkates morni vaidlust vastuistuva sõjaväearstiga — dr. Soodlaga, keda asjatund-

jana-eksperdina hukkamisele oli käsutatud. Laual õhetasid konjaki-pudelik, hingasid alkoholiklaasid, ootasid järjekorda suupisted: marineeritud silmud, juustu- ja vorstilõigud.

«Olge lahke, võtke julgust!» lausus ohvitser konjakit limonaadipokaali valades ja suupisteid lähemale nihutades. «Vaadake, teie ütlete, arst on selleks, et inimese elu hoida, pikendada, surmaga vältida. Aga kas ei hoia teie paljude elu sellega, kui nüüd ühe elu kõrvaldaté?» — «Lubage ometi, vabandage mind, mina ei kavatse ühegi inimese elu kõrvaldada, vaid see olete ometi teie, kes seda ette valmistab. Mul ei ole mingit mõtet seda ebainimlikku toimingut pealt vaadata ja kaasa teha, et surma nentida seal, kus see juba selleta kindel, sest ei ole inimest, kes kuuest kuulist läbistatuna veel ellu jääks. Või kui kahtlus tekib, siis leidub ju kuule veel, ja revolver on ometi teie käsutuses kõige lõpetamiseks. Minu süüme ei luba kaastada ühtegi hukkamist,» protesteeris arst erutatud ilmega. — «Ärge olge nii õrnatundeline, härra doktor! Kõik on harjumus. Järgmine kord pakub see teile huvi ja lõbugi.» — «Tänan säärase huvi ja naudingu eest! Loo-vutan selle lõbu neile, kelle elukutseks on tappa,» sõnas arst ägedalt. — «Kui teie mind solvata tahate, siis teadke, et ma seda ei luba, sest mitte mina, vaid ühiskond, riik tegutseb, kaitstes end kahjuliku elemendi eest. Ühiskond tapab, riik hukkab. Mina täidan ainult ühiskonna käskusid, nagu neid teiegi täitma peate,» rõhutas komandant, venitades viimast sõna nagu närikummi: p-e-a-t-e... «Vaadake siin seda paberit, see käsib, mitte mina, ja kui te tõrgute, siis mõistab ühiskond ka teie üle kohut!» — «Mitte ühiskond, vaid kildkond, teatud klass. Mina aga seisan inimkonna teenistuses,» lausus arst kibestunult. — «Ei! Teie seisate sõjaväe teenistuses, praegu vähemalt, ja vastuhakkamise, sõnakuulmatuse eest ootab kõiki ühine saatus: seina verdel!» kurjustas ohvitser püsti tõustes ja üle ukse küsides, kas kõik valmis. — «Just nii!» kostis vastu. — «Nii siis, nüüd k-ä-s-i-n ma teid ilma pikema jututa riietuda, sest sõit algab. Tõrkumist siin olla ei tohi,» kiirustas komandant sinelit kohendades. — «Pean vägivallale alistuma,» lausus kahvatu, haigeilmeline arst, «ent tahaksin end tunda vastutusvõimetuna. Teie lubate ometi?» viipas ta pudelile, kust valas vastust ootamata terve pokaali, siis teise, kolmanda, neid kiirelt tühjendades ja ühe sõõmuga alla kugistades. «Soo, nüüd käskige teie, nii palju kui tahate, varsti ei kuule ega taipu ma niikuinii midagi!...» Kuuma joana vajus alkohol alla, valgudes imeliku lainena sisikonna soppidesse, imbudes verre mürgina, mis rammestab, tuimastab, mis surmab süüme ja humaansuse: inimene on väljaspool ennast, teispoole isiku piiri...

6

Kirudes ja vandudes lohistati ukse poole inimest: tõugati, raputati, soputati, paisati kaltsukotina, sarjati linapuntrana seda pool-elutut, vaevalt jalgu vedavat, poolnõrkenud liikmete koostist, tui-gerdavat ja hirmust halvatud meest. Tuuseldati innukalt, et ketid rabisesid vastu uksepiita, püssipärad kolksatasid kord siia, kord sinna, paisates ümber tooli, ähvardades klaasist eesust täägitõu-kega, kollitades teisi õrnu esemeidki. Sõdurite näod õhetasid vihast, sisemisest ärritusest, hooplevast ükskõiksusest, puserdades

higi läbi pooride ninaõrrele ja laubale. Kopsud pahvisid valget auru, millega koos väljus lõõtsutavast suust mustemat sõimu, süngemaid sõnu, nilbemat naeru. Ukse ees ootav veoauto müdises ja mõmises mornilt. Kaks sõdurit hüppasid laamitsale, kätokraana nagu hiivates kõssivajunud kandamit, teiste upitades loskuvat lasungit tagumikust ja jalust. — «Mis sa veenuskiga teed,» kurjustas üks askeldajaist. — «Tõrkuval härjal murtakse sabarootsu,» irvitas teine. — «Noh, eks sa siis otsi, kus see saba ja roots on.» noogutas kolmas. — «See lasu on ju üsna vedel, seda tuleks villkopaga tõsta,» mõnitas neljas. Samal hetkel tuikus uksest välja arst Soodla, keda komandant toetas ja juhtis. Järsk alkoholiim pani virama meeled ja mõtted: majad lainetasid — vajudes, tõustes; virvetuled tantsisklesid punaste koonaldena, kallutades postegi püstloodseisundist kord vasakule, kord paremale. Tänav lookles lohena, mügerliku maona, millele astuda tundus võigas ja vastik. Jalad tõrkusid ja käed sooritasid mõttetuid ja otstarbetuid liigutusi. Kõik vajus kuhugi alateadvusse või üliteadvusse. Rasked luksud raputasid vahel rinnust, moonutades näo põlastavaks grimassiks, valuliseks lõustaks, mis ei kuulunud nagu selle omanikule, vaid kellelegi teisele, teisikule...

«Sõitke tasa ja targu, meie doktoriga istume saanile värske õhu kätte,» käsutas komandant, viibates Jaskale lähenemiseks ja söiduvalmis olekuks. Kuidagi sõidukisse istunud, tundis arst alkoholi tuimastava joana valguvat otse ajukooreni ja mõttesagarateni, millest lödvenesid liikmed ja vaibus vaim: mingid laiad pehmed hõlmad matsid mõistuse sooja ükskõiksusega, isik kadus tähtsusetatombuna ruumi sulgevasse mantlisse, vajus kuhugi pehmesseuinutavasse eimillesse, tundes end kuskil kaugel, eemal kõigest — ka enesest. Miski sünge film rullus lummutuslikult. Masin puristas, mootor müdises ja podises, rattad veeretused kerge nõksatusega ja hobuse neli kapja tagusid leinamarsi takti läbi tühjunud tänavate. Elu nägematu taktikepp vehkles silme ees. Noodid hüplesid õhus, muutudes tuntud helideks ja kadudes õhe. Ajapendel kõikus vankumatult, nihutades osuteid karmi järjekindlusega, lükkides midagi lakkamatult kuhugi, mis praegu tulevik, ent varsti olevik ja siis minevik. Aeg on ruumi hing, karm, halastamatu tüüriann...

Sõideti kõrvalisi tänavaid. Majade hundisilmad hiilisisid ujedalt, lähenedes, kaugenedes, kuni viimaks mõni üksik hütikene kõõritas hõredate puude nihkuvast varjust oma kustuda ähvardavat tulukest, talveõõ hõõguvat jaaniussikest. Morn vaikus ümbritses tiheda ahelikuna maju, inimesi. Sõdurid tarretusid, tusastusid, väsinud lõõpimast. Komandant oli mõtteisse vajunud, millessegi süüvinud ja sukeldunud, viinauimas tukkuvat-nahisevat arsti tasakaalus hoides. Nii mõõduti kalmistuist — ühest, teisest, kus ristid laotasid käsi süngete varjudena. Langenud sõdurite ausammas tukkus ükskõikse tumeda rahnuna, millel laotas tiibu kotkas. siuglesid maod ja sihtisid taeva kahurid. Monumendi ümbrus valendas õõski ristide seenekesist. — «Au langenuile!» kisendas õõ. — «Pooge risti!» kajas vastu...

Jõudes rusudesse varisenud vabriku kohale, virgus seni tardunult ja liikumatult lamav ja poolunes oigav Tauts, sirgus järskuoomatult, ajas enese kuutõbisena püsti, korraks kisendades: «Kuhu te mind viite?» ja enne, kui sõdur teda puudutada oleks

saanud, vaju ta ise rammetuna kokku, kogu kehast lõdisedes. Maailmasõjas maha põlenud vabriku varemmed varitsesid ebamäärase tumedusega ja tontlikkusega, hiigelkorstnate ähvardava poosiga. Nagu tohutud kahuritorud sihtisid nad otse taeva — jumala pihta. Telliskivi püsiv trots ei alistunud praegugi: aeg polnud suutnud murda seinte selgroogu ja kivist kondikava. Korstnate kaelad olid ikka õieli, sirutades kaelkirjaku üleoluga muistsesse uhkusesse, kus nad suitsukeeltega lakkusid pilvi, neid ka ise luues. Inimeste kätetöö, nende looming on püsivam kui nad ise. Isegi varemtena pälvib see tähelepanu, äratab aukartust, teatud hirmugi. Neist mööda sõites Jaskagi võpatas. Hirmujudinad jooksid käisest sisse, teisest välja, vappekülm tantsis turjal ning sääred lõdisedesid: mine tea, ehk temagi on süüdi leitud?!...

Metsa mustav vöö algas maantee kõrval jooksu, tõtates mööda esiti vasakult, hiljem ka paremalt, koondades vana laane hõrestunud hõlmu kaitsvaks varjuks siin läbivale raudteele, pakkudes padrikuid muikski toiminguks, mis päevavalgust pelgavad. Räägiti lugusid kunagi siin elanud kõrtsmikust, kes teekäijaid ja öömajalisi röövinud, neid salakeldris tappes, vahel ka laane põlisteel luurates. Jubedad varjud venisid pikkade ritvadena teele, nagu tahaksid nad sulgeda sõitu, käsutades: «Tagasi!...» Sünniks ometi ime!...

Ent mets tihenes, puud püstitusid üleolevamalt, kohutavamalt, joostes vastu tumedate hõlmadega, okste lahtiste kätega, mille sõrmed on valmis haarama kõri järele jäise pigistusega. Metsavari moondus tihedaks müüriks, mis sind ümbritseb raske paratamatusega. Kõik vaikisid mornilt. Ainult sõidukid häirisid metsa mahe-daid mõtteid elu väärtuse ja väärtusetuse üle. Pilvede ilmamure lasus raskelt laotuse laubal. Taeva hääbunud tarkus tukkus tum-malt, ega pääsenud tähtede valguski alla inimeste öelamaisse südameisse.

Veoauto peatus peagu märkamatuult, pidurdades maanteelt metsa alla pöörduva kelguraja kohal, kus elektritaskulambi kumal võis märgata ainult jalajälgi. Seda ummikrada tarvitasid ainult langiraiujad ja juhuslikud matkurid, ka metskitsed, jänessed ja rebased. Kahele sõdurile oli suund tuttav, kuna nad päeval labidate ja tuuraga olid haua valmis uuristanud. — «Noh, seltsimees, roni alla, astu vahel ise ka, kaua me sind ikka sõidutame!» kamandas allohvitser, raputades õlast kõssivajunud ja kerratõmbunud Tautsi, kes vastuseks ümises arusaamatuid sõnu, ise pead noogutades, kätega midagi kobades, vahel kogu kehast võpatades. Ta tarretanud jalad tõrkusid astumast, ja nii lohistati jälle inimest, tassiti uuesti kätesangadest, tõsteti turjast, tõugati istmikust, patsutati püssipäragagi.

«Pidage veidi, meie doktor vajab ise arstiabi,» hüüdis saani juures askeldav komandant, tassides istukist oigavat kaaslast, keda pööritas ja kes oli kotina ümber vajumas — suunas, kus aga tugi puudus. — «Isegi täis kott ei seisa püsti, mis siis tühjast veel rääkida,» naljatas ohvitser, arsti sõidukile vajuda lastes, ise uuesti kõrvale kobides. — «Noh, sina «seltsimees», kasvõi läbi põõsaste ja üle puude, sõida rada mööda teistele järele!...»

Okсад vibutusid vastu nägu urbade rahega, torkisid okaste nõeltega, kriimustasid raagude küüntega. Hobu komistas künklikul kelgurajal, vahkatas ja puristas valjaid närvides, pead raputades,

nagu noomides, et kuhu need sõgedad inimesed ometi sõidavad! Iga jõnksu juures kuuldus tasaseid oigeid, vahel luksumist. Rõõtsakile vajunud arsti kogu kaldus vahel ettepoole — peagu saani pukini, siinsamas tagasi — seljatoeta pärani õõtsudes. Parem käsi rippus üle ääre, kõlkudes tikutina, nagu takti tagudes. Koman-dandi käsi kangestus kramplikust hoidmisest, nii tasakaalutu oli see püdel inimkogu.

Taskulambi valgusel müttasid eespool mehed, tuuseldasid tume-dad kogud, tassides vaevu jalgu lohistavat Tautsi, kes vaikis mor-nilt, nagu oleks ta kaotanud kõnevõime, käimiskuse. Täielik psüühilise halvatus, sisemise jõuetuse staadium oli käes. — «Nagu tina püksid täis,» kirus ähkiv sõdur. — «Kas tal midagi muud seal ei ole?» mökitas teine, ise nina hoides. — «Tõesti, haiseb enne roiskuma ja pehastuma hakkamist,» irvitas kolmas. Täägid tant-sisid turjal, rabeldes okste haaranguga, pöösaste põiminguga. Vangiraudade rappuv kõlin rabises võssa, summutatud sammude müdinast, sordiinitatud suude suminast. Paistis lõpmatu rada, otsatu rännak. Kel lõgisesid hambad, kel laperdasid lõualuud nii külmast kui jubedast ootusest. Pead sõelusid mõtteid, ent järele jäid kerged sõklad, sisuta riismed. Lootuse lusted paiskusid tuulde, kadusid õhe. Pimeduse kolu neelas tähtede valguse ja linnutee jahuraja. Ainult vilkuva lambi kuma juhtis inimesi, aitas hirmu-nud hobuselgi jälgida rada.

Harveneva vitsiku vahel oli ruuduke ruumi, kus mustas muld lamava koguna, tumeda tähisena lumeluitel. Siin lõpuks peatuti. — «Noh, mold on valmis, loe issameie kähku ära,» müksas sõdur vinnatavat Tautsi, teda lumme laskuda takistades. Lähenes kan-nuste kõlingi läbi raagude, küsis karm hääl: «Kas kõik on kor-ras?» — «See jänesenahk ongi juba laip, kas ongi vaja püssi palge panna,» raporteeris allohvitser. — «Hoidke ta aga jalul, kohtu-otsus peab püsti olles ära kuulutama,» lisas autoriteetlik mündri-mees, taskust midagi krõbisevat otsides. «Näidake tuld!...»

«Kaebealune Tauts, August Jaani poeg, teie kuulete? Teid süü-distatakse...» Sammud segasid jätkamist, Jaska küsiv hääl takis-tas lugemist: «Härra komandant, kas lubaksite mul nüüd minna... ma ei jaks enam... halastage ja ärge sundige mind nägema, kuulma, millest ma eladeski enam lahti ei saa... mõtelge, oma ametivend, oleks ta veel võhivõoras!» — «Poisid, hoidke see tüüp siinsamas, et ta näeks ja kuuleks!» kärkis kohtumõistev hääl. — «...teid süüdistatakse riigi äraandmises, vandeseltsi organiseerimi-ses, mässukava koostamises, mille eesmärgiks oli vägivaldne riigi-pööre... te kuulete?...» Ent taunitav ümises arusaamatuid sõnu, pomises norus päi, nagu palvetaks ta unes. — «Mis ta seal so-nib?» kärkis hääl uuesti. — «Loeb kommunistlikku meieisa pal-vet, et, seltsimees Lenin, kes sa oled taevas, pühitsetud saagu sinu nimi, su riik tulgu, su tahtmine sündigu...» pilkas üks toetajaist, millele järgnes monotoonne süüdistusakti rõhutamine kuni lau-seni: «...ja väljakohus otsustas teid karistada... surmaga maha-laskmise läbi... On teil veel midagi öelda viimse sõnana?...» Vaikus... «Seega tunnistate end süüdi?...» Vaikus, sügava ohke saadetud... «Noh, siis lugege issameie!...» Vaikus... «Noh, kas tuleb palvesõna suhu või ei?» kiirustas ta lõdisevat meest, kes vaevu pomises: «Olen süütu, mul pole midagi paluda!...» — «Olete lõpetanud?» kordas komandant. Vastust ei tulnud, ja jõuetu keha

vajus nuuksudes kokku... «Asetage vang paigale, teeme kähku, hakkab juba külm ja kõhe!» lisas ta õlgu kehitades. «Üks jäägu ainult siia valvama, et see jänesenahk plehku ei paneks,» noogutas ta Jaska sihis...

Mitmed käed haarasid poolelutu inimkogu ja aetasid ta istuma just külmanud mulla künkale, mille taga haigutas haua lahtine suu, valmis ohvrilooma neelama hambutu lõustaga. «Noh, kas kõik korras,» usutles komandandi hääl. — «Just nii, härra kapten!» vastas koor. — «Siis püssid laskevalmis, kui lugedes jõuan kolmeni, siis lasta korraga... sihtige hästi, kainelt, vankumatult, nagu vaenlase pihta ikka!»

Külmast lõdisedes oli vang kerra tõmbunud, käed põlvede ümber, nagu kallistaks ta iseennast, oma kustuvat elu, nagu hoiaks ta ümber midagi käestkistavat. Huuled sosistasid siiski palvesõnu, silmade süüvides öö sügavusse, ruumi otsatusse, kus pidi asuma jumal, ent keda polnud, keda polnud seal. Enne kui mõte oleks jõudnud mingi otsuseni, kaikus: üks... kaks... kolm... raksa-tasid püssid, nätsatasid kuulid, mõne vingudes pörkeriivest. Nagu välkvalgus helkis hetkeks läbi metsa, kustudes ühes inimese eluga. Hääletult vajus lõdisev kogu liikumata laibana otseli, käte laotudes külmanud mullale. Nüüd olid nad vabad: ketid olid langenud... «Särko, kutsuge doktor surma tõestama,» käsutas komandant järsku mõttessevajunud noorsõdurit. — «Kuulen, härra kapten!»

«Ei ole hobust ega doktorit,» kostis seisangu kohalt häirehääli. — «Noh, kurat, su hobune pole põrmugi parem kui sa ise,» kurjutas allohvitser Jaskale rusikat viibates. «Võtke ta kaasa, las otsib üles oma kronu!» Ent polnud vaja kaua otsidagi. Hobune, heidutatud kogupaugust, oli rajalt kõrvale ehmunud ja saaniga võssa takerdunud, ohjade põimudes vitsiku raagudesse. Mõni samm eemal lamas vaevalt inisev arst, kes oli pöördel künka upitusel saanist välja kukkunud ja mõned roomed sooritanud, kuna püsti-seisust ei tulnud teiste kaasabilgi midagi välja. Laibani kantud, anti talle hangunud käsi pulsi kompamiseks. — «Olete veendunud, et kohtualune on surnud?» pöördus komandant enesega puskleva arsti poole, keda asjata katsuti upitada püstloodi. — «Ah, kas on raibe?... Jajah!... kõik ilm on täis raibeid,» puserdas ja pursis luksuv doktor, vehkides kättega, nagu tahaks ta kuhugi minna, eemaldades oksi, tõugates sõdureid.

«Ajage laip auku ja muld peale, kähku!» lisas juba närviliselt kaptenihärra.

Haud valmis, poetas Jaska enese põlvili, nuuksudes palvesõnu seltsimehe kalmule. «Memm, ära ulu, katsu et pukki kobid ja kondid koju viid,» kärgatas sõdur. — «Jah, võid sõita, kuhu poole soovid, me istume kõik autole, et kiiremini linna jõuda,» lisas kapten.

Oli seletamatult hea meel ja kergendustunne, kui Jaska üksi sõidukisse võis istuda: ei keegi saanud nüüd häirida ta raskeid mõtteid, mida kihutas õõv ja paisutas hirm tumm-pimedas öös...

Peagu magamata, raske pea ja südamega ilmus Jaska järgmisel hommikul oma harilikule seisukohale: kõik ihu valutas öisest

seigast, närvide vapustusest. Oleks kojugi jäänud, aga rahutus paisus ikka suuremaks ja suuremaks: ei kuskil olnud hea. Ametivendadele lähenedes märkas ta neid päid kokku pistvat ja midagi paljutähendavalt sosistavat. — «Noh, vennas, palju hõbeseekleid sa oma ametivenna naha eest siis said?» salvas voorimees Jürnas. — «Kas nüüd timuka amet ka selge?» sähvas põlgliku ilmega Tuisk, ja kui Jaska sappa rivistus, siis andsid mõlemad eelseisjad hobustele piitsa ja kadusid ümber nurga tühikusse, nagu kardak-sid pidalitõve nakkavust. See oli ilmne boikoteerimine, see oli karm karistusviis. Peale lühikest sõitu linna nimekama arstini kordus sama nähtus: kõik hoidsid Jaskast eemale ja pöörasid selja, ilma et keegi oleks midagi seletanud. Alles õhtul tuigerdas manu joodik Rästas. Ilmselt tülinoriva räuskamisega hakkas ta hurjutavalt sõitlema: «Ennäe, või istub oma verisel troonil nagu mõni imperaator! Mina olen aga jalamees, mina tõukasin hobuse talli, saani kuuri alla ega too neid enne sealt, kui meie seast pole kadunud äraandja, jajah, äraandja, kes sõidutab ametivenna otse surma suhu, jajah, otse mätta alla, oma seltsimehe! Keda sa siis järgmisena teise ilma sokutad?» kärkis Rästas puristades ja rusikat vastu rinda pörutades, millest löi taaruma ta tõllis kogu ja hakkasid laaberdama jalad. Luksude mülsatused häirisid sõnade tulva, süljest ja ninanilvast äusendav habe kippus traataiana segama kõne rüüdu kähiseva kurgu kaevikust. Käte ja jalgadega vehklev kogu kadus praksudes ja vaibudes, plahvatades ja kustudes põiktänava restorani suunas. Sõnatult oli Jaska kuulanud raskeid sõnu, sõnatult jäi ta kuulatama, nagu räägiksid majadki, nagu sosistaksid elektritraadid ja telefonipostid. Puud pistsid kokku käharad pead, kahisedes raagude jubeda klatšiga, sumisesdes okste salajutuga. Tänavate mühas undas miski hukkamõistev hää, mõõdujate pilgud puurisid otse südamesse, seisatajad näitasid näpuga ja vangutasid pead. Raske oli hingata, masendav mõtelda: madalrõhkkond vajus üle linna...

Nii võis õhtuni näha konutamas aguli restorani lasipuul norus kõrvadega, tülpinud ilmega neljajalgset saanivedajat, kuidagi kokkuvajunud aiste vahel, kinnisilmi tukkuvalt, maani liisutult. Külmaajudinaad jooksid virvendusena üle naha, lõppedes lainetava lõdinana jalgade kaudu kapjadeni, sundides neid vahetevahel tõstma ja uuesti teise kabja kõrvale asetama. Nii tammus loomakene tänaval, kuna peremees samuti madalaks litsutult kõrtsi pimedamas nurgas üksi klaasi täitis ja tühjendas, valades kibedat jooki valuvaigistuseks, rahutuse summutamiseks. Ahastava ilmega tõusis ta kõrtsi sulgemisel urkast, sest pea oli liiga selge, mõtted endiselt lakkamatud, pealetükkivad: viin ei uimastanud ega tui-mastanud, alkohol lõõtsus suuremaks äsjase ärevuse, paisufas talumatuks raugematu rahutuse. Öö oli otsatu häälekõvendaja siseheitlusile, see suur tumm rääkis oma vaikimisega rohkem kui kõik prokurörid kokku. Kuhu põgeneda, kuhu joosta iseene eest? Kuhu sõidutada ja maha panna näriv õõv, kuhu matta aisakella kõlinal ja kurinate saatel raugematu rahutus? Külmast kangete koibadega, näljast nõrkenud niudega, kuhu jõuakski viia see noru-kõrvaline lojus, rakendatud saani nagisevate aiste ja oma pere-mehe murekoorma ette? Sõidukki oli raskeis mõtteis ja istuk unistas noist nooruspäevist, kus traavis käälina läikiv lemmikmära, puristades suuga ja mängeldes peaga peremehe häälitsemise ja

mõnuleva hoplaatamise saatel. Milline sünge kogu kobis nüüd pükki, milline purask haaras ohjad ja tõstis piitsa! Milline hauatagune kalk hää l nõõtas ja ptruutas, milline hoolimatult järsk käsi rebis valjaid, sikutas suuraudu lõpete veristamiseni kord paremale, kord vasakule, äiates piitsaga lantsitavalt üle selja ja alt aisa! Nii sõidab tusk ja meelehärm, nii kihutab mõttetus, ja järsku vaibuvad ohjad, vajub piits unarusse, sõiduk sahiseb sammu, hobu astub aeglaselt, jalg jala ette — ilma sihita, ilma rututa. Mees poolunes maadleb raskete viirastustega, äigab vahel käega, oigab ahastavalt, luupainajat tõrjudes, vajudes viinavimmast ikka rohkem endasse, oma otssusse: täna pääseb ta sest painest, täna päästab ta ise oma hingerahu — lunastab eluga süülõivu.

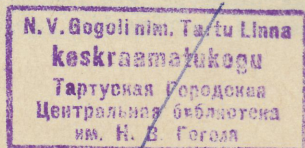
Ah, kuis luksub midagi kurgus, kuis tahaks pigistada kinni kõrisõlme, kägistada iseenda käega, lämmatada suu kämbla survega, soonida sõrmedega kaela tuiksooned!... Silmade ees veerevad värvilised värtnad, miski valgus hoovab seestpoolt välja, ajust õhe: kõik kumab ja virvendab — punane koonal lemmendab ja keerutub kõieks saatuse sõrmede vahel, asetub silmusena ümber kaela... Hobu oli peatunud propsivirnade vahel, sadama jaama-poolses sopis. Kooritud palkide laibad lõdisesid ihualasti ja saelaudade lõõrides laulis tuul lauluraamatu vindunud viise, lõõtsus leinamarsi leigeid halinaid. Palgid — see oli kunagi mühav mets, ja mina, mina olin kah inimene, sähvas läbi aju mõrane mõte, mida ruttas summutama sulgev silmus...

*

Hommikul raudtee rööpaseadja jahmatas, kui palgivirna tagant väljudes seisis järsku kohutavalt traagilise pildi ees: kangestunud hobuse vesine pilk vahtis tardunult allakistud aisa otsas rippuvat, röötsakile põlvile laskunud kogu, mille käed ritvadena kõlkusid narmendavaist varrukaist, pea nõrgudes üle ohjade, nagu kumarduks ta üle nurjunud elu. Vappekülmast virgutatuna jooksis ta lähima kordnikupostini ja teatas hingeldades jubedast leiust. Veidi toibudes täiendas ta juba oma elamusi: «Vaatasin järsku, et mis kaeratorp või heinamärss see seal aisa otsas ripub, aga issand jumal, see oli ju üsna elus inimene!» — «Kus ta siis elus veel oli, kui ise seletad, et ta end ohjadega üles riputanud!» naeris kordnik. — «Nojah, seda nüüd küll, eks pidi ikka suur lust olema surra, et nii madalast oksast nagu aisaots küllalt oli!» öiendas rööpaseadja. Kõlistati konstaablile, kutsuti ametlik arstki kohale. Koostati protokoll, vaadati laip järele. — «Noh, härra doktor, haigeid peate paluma, et nad teile keelt näitaksid, poonud teevad seda vabatahtlikult, ilma palumata,» naljatas konstaabel, laipa saanile lohistades, kordnikku pukki käsutades. — «Oleks hea, kui mindki mu oma hobu kord kalmistule viiks,» lisis ta juba nukralt...

Järgmisel päeval võis lugeda kohaliku ajalehe esiküljel:

Oma kallist lahkunud ametivenda
mälestavad kurbuses
leinajad voorimehed

SISUKORD

	Lk.
<i>Saateks</i>	3
Diagnoos	5
Katsejänes	15
Ametivennad	26

Toimetaja O. S a m m a

Toimetuse address: Tallinn, Kohtu t. 3, tel. 445-83.
Trükkimisele antud 3. II 1960. Trüklarv 16 000. Paber 84×108, ¹/₃₂.
Trükipoognaid 1,5. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 2,46.
Arvutuspoognaid 3,46. MB-00934. Tellimise nr. 158. Trükikoda «Ühiselu»,
Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 1 rubla

На эстонском языке
БИБЛИОТЕКА «ЛООМИНГ» № 6 (118).
Иоханнес Барбарус
Три рассказа

Rbl. 1.—

A

21 382

1960, C

147703

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00328095 7